కమూలికాప్రయోగరత్నావళి.

ఇది 9417

ఓ. వై. శ్రీ. దొరసామయ్యచే

రచియింపఁబడి,

చెన్నపురి:

కపాలీముద్రాక్షరశాలయందును

కలారత్నాకరముద్రాక్షరశాలయందును

ముద్రింపఁబడి ప్రకటింపఁబడియె.

1909.

శ్రీ.

విషయసూచిక.

విషలక్షణప్రకరణము.

గ్రహలక్షణప్రకరణము.

చికిత్సాప్రకరణము.

పీఠిక.

శ్రీకరుండైన భగవంతుఁడు ప్రపంచమునం దలి ప్రజలకును తక్కిన జంతు జాలమునకును ప్రయోజనకారి యగు నట్లుగా ఓషధులను సృష్టించి యున్నాఁడు. కావుననే "నాస్తిమూల మనౌషధమ్" అని యార్యులనెదరు. ఈ ఓషధులే జననమునకును గారణమై యున్నది. మరియు వైద్యమునందు మూఁడు విధములైన పద్ధతులు కలవు. అనఁగా 1 దేవవైద్యము, 2 రాక్షసవైద్యము, 3 మనుష్యవైద్యము, అని త్రివిధములు. దేవవైద్యమునకు రస విష గంధకాదులు రోగాపహార ద్రవ్యములు. రాక్షస వైద్యమునకు శస్త్ర క్షారాగ్ని కర్మలు రోగపరిహారక క్రియలు. మనుష్య వైద్యమునకు కంద మూల ఫలాదులు చికిత్సార్థములు. కనుక ఈ గ్రంథమునందు చెప్పఁబడు చికిత్స లన్నియును మూలికలతో సంబంధించినవిగా నుండును.

ఒక్కొక వ్యాధికి నొక్కొక మూలికయే చెప్పవలసి యుండియు రెండుకూడ కలిసియున్నదికదాయని యాక్షేపించు వారికి సమాధాన మేమనఁగా, ఔషధము రాజు అనియును, అనుపానము మంత్రి అనియును, వైద్యశాస్త్ర వేత్తలు చెప్పియుండుటం బట్టి అనుపానార్థమై చేర్పఁబడి యున్నదని గ్రహింప వలయును. మఱియు పురుషుఁడు ఔషధము అనియును, ప్రకృతి అనుపానమనియును అనుభవజ్ఞుల మతము.

ఈ గ్రంథమునం దొక్కొక వ్యాధికిని ఒక్కొక మూలికయే చెప్పఁబడి యుండుటం బట్టి దీనికి "ఏక మూలికా ప్రయోగ రత్నావళి" యని పేరిడఁబడెను. ఈ గ్రంథమును పఠించువా రందఱును మొదటనుండి క్రమముగాఁ జదివిన పిదప ఔషధములను చేయుటకును సేవించుటకును ప్రయత్నింప వలయును. అట్లు పఠింపక ఔషధములు చేసినను సేవించినను దుర్గుణము మాత్రము కలుగదు.

ఇందలి యోగంబు లన్నియును అనుభవ సిద్ధ ములైనవి. వ్యయ ప్రయాసము లుండవు. గోర క్షాది మహాత్ముల కటాక్ష లబ్ధములై మహారహ స్యములై వైద్యజన జీవనములై వెలయు నీ యౌషధములు సకలమైన వారికిని సులభలభ్యం బగునట్లు ప్రకటించినాఁడను.

విద్యావతి ఆఫీసు, మద్రాస్.
విజయదశమి.
1907.

ఇట్లు
ఓమందూరు, వైద్యం,
శ్రీ, వీరసామయ్య.

జ్ఞాపిక

వ్యాధిగ్రస్తులకు ఉపచారములు చేయుటకు సమీపమున మనుష్యులుండవలసినది యత్యావశ్యకము. అట్లుండువారు రోగి వినునట్లు అయ్యో, అవ్వా, కన్నులు లోనికి పోయినది, కాళ్లు చేతులు చల్లనైనవి, ముఖము వివర్ణమైనది, నాకు చూడఁగా సందేహముగ నున్నదియని చెప్పఁగూడదు. వైద్యుఁడును చెయిచూచినమీఁద "ఈ రోగం కుదురుతుందా, నా కేంతోచదమ్మా, ఇట్లేయుండేగదా మొన్న సుంకడు చచ్చినాఁడు" అనియును చెప్పఁగూడదు. ఎంతసేపటికిని వ్యాధిగ్రస్తుని బంధుమిత్రాదులకు వైద్యుఁడైనవాఁడు కొండంతరోగమును గోరంతగా చెప్పుచు మందునుమాత్రము ప్రాణోత్క్రమణమగువఱ కిచ్చుచుండవలయును. రోగి సమీపమున నుండువారును, వైద్యుఁడును, చెప్పునట్టి ధైర్యవచనములు రోగికి ఔషధమున

కంటె మిగులగుణమునిచ్చును. మరియు వైద్యుఁడు ఎంతటి ప్రసిద్ధినొందినవాఁడైనను కొన్నిసమయ ములయందు వ్యాధికితగినయౌషధము లేకయుండ వచ్చును. అట్టిసమయమున మరియొక వైద్యుని సహాయమును గోరినయెడల మేలుకలుగును. కొం దఱు తమయింటి వైద్యుఁడేమన్నిచ్చిన నది సంజీ వియనియును, వేఱొక్కవైద్యుఁడు సంజీవినిచ్చిన నదిమట్టియనియును దలంచెదరు. ఇందుచేత నేయ నేకులు యమలోకమునకుం బోయెదరు. మరియు వైద్యులలోను గొందఱు తమయొద్ద మందు లేదని చెప్పక సకలవ్యాధులను నివర్తింపఁజేయు ఫకత్వౌష ధములును గలవని నమ్మించి విత్తమును ప్రాణ మును గైకొనుచున్నారు. ఈ విషయములను రోగు లును రోగియొక్క బంధుమిత్రాదులును వైద్యు లును జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట శ్రేయస్కరము.

తీపును గల పదార్థములను సేవింపరాదు. కాలమునకును శరీరమునకును దగిన పదార్థములనే భోజనము చేయవలయును.

5. నిద్ర:—బిడ్డలకు నిద్ర విశేషముగా కావలయును. కనుక పగటియందును నిద్రపోవచ్చును. పెద్దలు పగటియందు నిద్రపోరాదు. బడలిక చెందినవారును, అశక్తులును, వ్యాధిగ్రస్తులును మాత్రము పగటియందు కొంచెముసేపు నిద్రపోవచ్చును. ప్రతివారికిని దినమునకు ఎనిమిదిగంటలసేపు నిద్ర కావలయును.

6. వాసస్థానము:—వీథికంటె కొంచెము పొడవైన స్థలమునందు వాసము చేయవలయును. చెమ్మనేలగా నుండఁగూడదు. సంవత్సరమునకు రెండుమాఱ్లు గోడలకు సున్నము కొట్టవలయును. అపుడపుడు వాసస్థలములను కడుగుచుండవలయును. బూజును కరిధూపమును చాలాదినము లుంచరాదు. మట్టినేలను వారమున కొకమాఱు అలకవలయును. గచ్చునేలను ఱాతినేలను వార

మున కొకతూరి కడుగవలయును. నేలపై శయ నించుటకంటె మంచము మిగులమంచిది. శయ నించుస్థలము గాలివచ్చునట్టిదిగా నుండవలయును. అధికజనులు వసించు గృహమునందు సదా రోగ దేవత వాసము చేయుచుండును. కనుక జనుల సంఖ్యకుఁ దగినంత మాత్రము గృహమునుండవల యును.

7. వస్త్రములు:—ప్రతినిత్యమును ఉతికిన బట్టలనే ధరింపవలయును. మురికియైన కంపుగొట్టు వస్త్రములను వదలవలయును. ఇతరులవస్త్రము లను, రోగులగుడ్డలను ధరింపరాదు. బట్టలను నడు మునందు బిగించికట్టరాదు. ఇట్లు కట్టుకొనుట వలన రొండిగజ్జి కలుగును.

8. వృత్తి:—ప్రతిమనుష్యుఁడును ప్రతిస్త్రీ యును శరీరబలమునకుం దగినంత పనినే చేయ వలయును. బడలిక చెందునట్లు పనిచేసి తర్వాత ఒడలుమఱచి పరుండరాదు. స్నానముచేయక భుజింపఁదగదు.

ఔషధసేవనప్రమాణము.

వయస్సు మొదలు.	వయస్సు వఱకును.	చెప్పినప్రమాణముగ భాగము.	
1 నెల మొదలు	3 నెల వఱకు.	16 లో ఒకభాగము.	1/16
4 నెల మొదలు	1 సం. వఱకు.	12 లో ఒకభాగము.	1/12
2 సం. మొదలు	2 సం. వఱకు.	8 లో ఒకభాగము.	1/8
3 సం. మొదలు	3 సం. వఱకు.	6 లో ఒకభాగము.	1/6
4 సం. మొదలు	4 సం. వఱకు.	4 లో ఒకభాగము.	1/4
5 సం. మొదలు	7 సం. వఱకు.	3 లో ఒకభాగము.	1/3
8 సం. మొదలు	14 సం. వఱకు.	2 లో ఒకభాగము.	1/2
15 సం. మొదలు	20 సం. వఱకు.	3 లో రెండుభాగము	2/3
21 సం. మొదలు	60 సం. వఱకు.	చెప్పినంతప్రమాణము.	1

ఈ ప్రమాణపద్ధతిని మఱికొందఱు వేఱు విధముగా విభజించి యున్నారు. అయినను అనేకుల యభిమతమునే యిచ్చట విశదీకరింపఁబడి యున్నదని గ్రహించునది.

ఔషధమానము.

1 గరిటె(టీస్పూన్)	1 డ్రాము.
1 వరామెత్తు	1 డ్రాము.
32 గుంజలు	1 వరామెత్తు.
$\frac{1}{2}$ గుంజమెత్తు	1 గ్రెయిన్.
1 ఔన్సు	$2\frac{1}{2}$ రూపాయమెత్తు.
1 రూపాయమెత్తు	1 తులము.
3 డ్రాములు	1 తులము.
3 తులములు	1 పలము.
1 ఔన్సు	(ఉజ్జా)$\frac{7}{8}$ పలము.
8 డ్రాములు	1 ఔన్సు.
24 ఔన్సులు	1 బుడ్డి.
10 డ్రాములు	1 పలము.
8 పలములు	1 సేరు.
5 సేర్లు	1 వీసె.
6 ఔన్సులు	1 అళాకు.
5 పలములు	1 అళాకు.
8 అళాకులు	1 పడి.

౩. పురుషులకు శ్లేష్మనాడి సర్పము వలెను కప్పవలెను నడుచును.

స్త్రీలకు శ్లేష్మనాడి హంసవలె నడుచును.

నాడీ నిర్ణయము.

పురుషులకు కుడిచేతిని, స్త్రీలకు ఎడమచేతిని పరీక్ష చేయవలయునని శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడియున్నను, రెండు చేతులను పరీక్షించుటయే ఉత్తమము. నాడిని పరీక్షించి రోగమును నిర్ణరించుట మిగుల ప్రయాసమైనది.

రోగమును నాడిచేఁ బరీక్షించుట కంటెను రోగియొక్క బాల్యాది చేష్టలను, శరీరస్థితిని, ఆహార విహారాదులను అడిగి తెలిసికొని నిర్ధరించుట సర్వోత్తమము.

ఉండదు. ఎక్కిళ్లు, దగ్గు, ఉచ్ఛ్వాసము, చెమట, క్షయము, ఇవి కలుగును. గొంతును పక్కలును నొప్పిగా నుండును. నోటినుండి రక్తము పడును. నాలుక నునుపుగా నుండును. నోరూరుచుండును. నాలుకయందు తీపెక్కి యుండును.

3. శ్లేష్మక్షీణ స్థితి:—నాడి దుర్బలముగ నుండును. చెమట బుట్టును. శుక్లము క్షయమగును. బుద్ధి భ్రంశముగ నుండును.

ద్వంద్వరోగములయందు నానావిధములుగ పైన చెప్పిన స్థితులే సంకరములై యుండును.

శ్రీ.

ఆరోగ్యమస్తు.

ఏకమూలికాప్రయోగరత్నావళి.

పరిభాషా ప్రకరణము.

వైద్యలక్షణము.

వైద్యుఁడు గమనించవలసిన ముఖ్య విషయములు :— తామ్రము, ఇత్తడి, కంచు, వీనియందు ఔషధము నుంచరాదు.

ఔషధమునం దనేక వస్తువులను జేర్పరాదు. ముఖ్యమైన ఒకటి రెండు వస్తువులను మాత్రము చేర్పవచ్చును. అనఁగా ఆ ఓషధియొక్క గుణమును హెచ్చుచేయుటకును, లేక దానియందలి దుర్గుణమును మాన్పుటకును మాత్రము తగిన వస్తువును చేర్పవలయును.

కొందఱు పూర్వులుచెప్పిన యోగములను మార్చరాదందురు. అది అవివేకము.

ఔషధమును ప్రమాణము నతిక్రమించి యీయరాదు. అట్లు ఇచ్చినచో వికటించి ప్రాణాపాయమును గలుగఁజేయును.

జీడి, జముడు, జిల్లేడు, గన్నేరు, నాభి, అభిని, మొదలగు పదార్థములను జాగ్రత్తతో వాడవలయును.

వైద్యుఁడు రోగియొక్క వయస్సును, శరీర ప్రకృతిని, వ్యాపారములను, దీపనస్థితిని, తత్కాల స్థితిని, అష్టవిధ పరీక్షలను తెలిసికొని ఔషధమియ్యవలయును.

పథ్యవిధి.

ఈ గ్రంథమున పథ్యమే చెప్పనిచోట ఇచ్ఛాపథ్యమనియే గ్రహింప వలయును. పథ్యము చెప్పినచోట ఆ లాగుననే చేసికొనవలయును.

ఇచ్ఛాపథ్య మనఁగా, కాకరకాయ, గుమ్మడి కాయ, ముల్లంగి, గోరుచిక్కుడుకాయ, అవిసి, నువ్వులు, నూనె, ఆవాలు, ఇంగువ, మామిడి కాయ, పచ్చిమిరపకాయలు, దోసకాయ, సొర కాయ, పెండలము, గెనుసుగడ్డ, మందము చేయు పదార్థములు అగు వీనిని వర్జింపవలసినది.

పథ్య పదార్థములు.

పొట్లపిందెలు, అత్తిపిందెలు, చిక్కుడుపిందెలు, వంగపిందెలు, మునగపిందెలు, తరుగుకూర, కందులు, గోధుమలు, చిట్టికూర, పాతచింతపండు, బీరపిందెలు, సద్యోఘృతము, పొన్నగంటికూర, మామిడి వరుగులు, అరఁటిపిందెలు, అరఁటిపువ్వు, బెండపిందెలు, వెల్లుల్లి, ద్రాక్ష, ఆల్ బోకారా, పులిచింత, పుదీనా, అల్లము, మేకమాంసము, ఇవి పథ్యమునకగును. ఇచ్ఛాపథ్యమునందు పైన చెప్పిన పదార్థములను వాడుకొన వచ్చును.

జ్వర రోగమునందు పాలు, నేయి, వెన్న, చింతపండు, బెల్లము, మత్స్యమాంసాదులు, ఇవి

పనికిరాదు. కొంచెముగ పాలును, కొంచెముగ పులుసును మాత్రము చేర్చుకొనవచ్చును.

లంఘనము.

లంఘనమనఁగా రోగికి ఆహారము నియ్యక ఉపవాస ముంచునట్లు చేయుట. అశక్తులకు లంఘనము తగదు. మఱియు జ్వరము, కడుపునొప్పి, కంటినొప్పి, వ్రణరోగము, శిరోరోగము గలవారికి మాత్రము లంఘనము తగునని శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడి యున్నది. అయినను జ్వరాదికాలమునందు తప్ప తదితర రోగములలో లంఘనము కూడదు.

పాకలక్షణము.

ఈ గ్రంథమునందు చెప్పిన ఔషధము లన్నియును నీ దిగువ నుదహరించిన పద్ధతిప్రకారముగాఁ జేసికొనవలయును.

మఱియుఁగొన్ని పాకములు దీనికి సంబంధించి యుండక పోయినను యుక్త సమయములయందు ఉపకరించునని వ్రాయంబడియె.

శృత కషాయము.

పట్ట, ఎండినట్టి వస్తువులు, గడ్డ దినుసులు పీసిని నలియగొట్టి నీళ్లలో వేసి కాచి నాలుగింట నొక భాగముగా దించుకొనునది. దీనికే "చాతుర్భాగావశేషిత కషాయము" అని పేరు.

పదార్థసార కషాయము.

పైన చెప్పఁబడినట్టి వస్తువులుగాక పూలు, ఓమము, జిలకర మొదలయిన అల్పవస్తువులను నీళ్లలో వేసి కాచుటచే గుణము తగ్గిపోవును. కనుక ఇట్టివస్తువులను కషాయము చేయుఁడని చెప్పిన స్థలములందు, నీళ్లను బాగామరగ నిచ్చి ఆనీళ్లను వేఱొక పాత్రయందు కావలసినంత వంచికొని అందు పైనచెప్పిన పూలు మొదలగు అల్పవస్తువులను చూర్ణముచేసివేసి మూతబెట్టి ఆవస్తువుల ఘనత్వ లఘుత్వ పరిమాణము ననుసరించి 10 మొదలు 30 నిమిషము లుంచి ఆ మీఁద వడియగట్టి పుచ్చుకొన వలయును. కఠినమైన వస్తువులను మాత్రము 6 ఘంటలసేపు నానబెట్ట వలయును.

శీతోదక కషాయము.

కొన్ని వస్తువులను బాగా చిదుకగొట్టి శీతల జలమునందు నానవేసి 6 ఘంటల సేపునకు తర్వాత పుచ్చుకొనుట. దీనికి సిత కషాయ మనియును నామము కలదు.

స్వరస కషాయము.

ఆకులు, పచ్చివేళు, పచ్చిపట్ట, అల్లము, ఈ మొదలగు వానిని దంచి పిండుకొనినట్టి రసమునకు స్వరస కషాయమని పేరు.

కల్క కషాయము.

అతిమధురము, సొంటి, మొదలగు ఎండిన వస్తువులను నీళ్లుపోసి నూరి పిండుకొనుట.

కాచునట్టి కషాయములు 10 మొదలు 30 నిమిషముల కంటె హెచ్చుగా కాచరాదు.

కఠిన వస్తువులను పదార్థసార కషాయముగా జేయునపుడు 1 ఘంట మొదలు 6 ఘంటలసేపు

కంటె హెచ్చుగా వస్తువులను వేడి నీళ్లలో నుంచ గూడదు.

శీతోదక కషాయమునందు 6 ఘంటల సేపు వస్తువులను నానబెట్టి యుంచుట మంచిది.

కొందఱు భాండ కషాయ మని 3 మొదలు 7 దినముల దాఁక పొయిమీఁదనే యుంచుట కలదు. అది శ్రేష్ఠమైనది కాదు.

కషాయములను ఆయాపూటయందే చేసికొన వలయును. అట్లు చేసికొనని యెడల విరుద్ధమైన గుణమును కలిగించి చెఱుపు చేయును.

పెద్దలకు కషాయమును పరక మొదలు కొలు అళాకును, పిన్నలకు పైనచెప్పిన కొలతలో ఎనిమిదింట లేక పదునాఱింట నొక భాగమును ఇయ్య వలయును.

పంచకర్మములు.

1. స్నేహనవిధి, 2. స్వేదవిధి, 3. వమనవిధి, 4. విరేచనవిధి, 5. నస్యవిధి.

స్నేహన విధి.

తైలాదులను లేపనముచేయుట, చరుముట, రాచుట మొదలగునవి. దీనికి లేపనమనియును పేరుగలదు.

స్వేద విధి.

బాగా చెమట పట్టునట్లు వేఁడినీళ్ల యొక్క ఆవిరిని పట్టుట. దీనికి కుంభసేకమనియును పేరు కలదు. తత్కాలమునం దిది “టర్కిష్ బాత్” అనఁబడుచున్నది.

వమన విధి.

వాంతి యగునట్లు ఔషధములను పుచ్చుకొనుట.

విరేచన విధి.

భేదికిపుచ్చుకొనిజీర్ణాశయమునుశుద్ధిపఱచుట.

నస్య విధి.

కొన్ని మూలికలరసమును నాసికారంధ్రములయందు పోయుట, లేక పీల్చుట.

అంజనము.

కొన్ని వస్తువుల సముదాయముచేత చేసినట్టి మాత్రను చాదిగాని, లేక మూలికలరసమునుగాని, తైలాదులను గాని, నవనీతమునుగాని నేత్రముల యం దుంచుట. ఇదే కలికము.

గండూషము.

ఏదేని వస్తువులను వేసి నానబెట్టిన జలముతో పుక్కిలించుట.

వస్తిశోధనము.

నాళముద్వారా జలమును గుదస్థానమునందు ప్రవేశింపఁజేసి మలశోధనము చేయుట. ఇందువలన మలకోశము శుద్ధియగును. పొత్తికడుపు పలచనగును. ఇది హఠయోగులయొక్క షట్కర్మములలో నొకటియై యున్నది. ప్రకృతమునందు ఆంగ్లేయులు దీనిని "ఇనీమా" యనెదరు.

నాళికా శోధనము.

చిమ్మనగ్రోవిద్వారా జలమును యోనిస్థానము, కర్ణరంధ్రము, ఏనియందు ప్రవేశింపఁ జేసి

మలినమును వెలికిఁదీసి శుద్ధి చేయుట. ఇది వస్తి శోధమునం దొక భేదము. దీనిని వస్తిపీడనము అనియుం జెప్పుదురు.

ముఖనిక్షిప్తము.

అతిమధురము, కరకాయబరడు మొదలగు వస్తువులను పుక్కిటియం దుంచికొని ఆ రసమును మ్రింగుట.

నిబంధము.

గడ్డలు మొదలగువానికి బియ్యపుపిండి, లేక మూలికలు, ఉడకబెట్టి కట్టుట.

బంధము.

గాయములు కలిగినపుడును, లేక అవయవములు స్థానము దప్పినను, విరిగినను, బద్దపెట్టి కట్టుట. ఇది ఆంగ్లేయ భాషయందు "బాండేజి" యనఁబడును.

మర్దనము.

తైలాదులను వ్యాధిగల స్థలమునందు లేపనముచేసి చేతితో పట్టుట.

తాపనము.

వ్యాధిబాధగలచోట ఇసుక, తవుడు,(నున్న) ఆకులు, ఈ మొదలగువానిని వేయించి గుడ్డలో మూటకట్టిగాని, లేక వేడినీళ్లను గాజుబుడ్డియం దుంచిగాని ఒత్తుపెట్టుట. ఇదే కాపడము.

లేపనము.

తలనొప్పి, గడ్డ, ఈ మొదలగువానికి పట్టు వేయుట. పంచకర్మములలో స్నేహనవిధిని చూడుము.

అభ్యంగనము.

తైలము, మూలికల రసము, జంబీరఫల రసము, ఇత్యాది స్నేహవస్తువులను తలకు రాచుకొని స్నానము చేయుట.

చూర్ణము.

పదార్థములను చక్కఁగా దంచి వస్త్రఘాళితము చేసికొనుట.

కల్కము.

ఔషధ యోగములయందు జేర్చుట కొఱకైన కొన్నివస్తువులు చేరిన సముదాయము. ఇదే కల్కద్రవ్యము.

ఘుటిక.

ఔషధవస్తువులనునూరి చిన్నచిన్న మాత్రలుగాఁజేసి యెండలో నుంచిగాని, లేక నీడలోనుంచిగాని యెండబెట్టుట. దీనినే వటకము, మాత్ర, గుళిక యనియుం జెప్పుదురు.

రక్తమోక్షణము.

శరీరమునం దెచ్చోటనైన గడ్డలు మొదలగునవి కలిగినప్పుడును హస్తపాదములందు రక్తము హెచ్చుగా నుండినపుడును మూలికాదులను కట్టిగాని, లేక జలగను కరిపించిగాని, లేక సలాకుతో పొడిచిగాని రక్తమును దీయుట.

ధూమపానము.

కొన్ని మూలికలు చేర్చిన చుట్టను గాని, లేక మూలికాదుల చూర్ణమును నిప్పు మీఁదవేసిన

పొగనుగాని, పేము మొదలగు కొయ్యలనుగాని, కాల్చి పీల్చుట.

ధూపవర్తి.

మూలికాదుల రసమున తడిపి యెండించిన గుడ్డను వర్తిగాఁజేసి కాల్చి ముక్కుతో పీల్చుట. దీనిని ఆఘ్రాణవర్తియనియుం జెప్పుదురు.

ధూపము.

సాంబ్రాణి, లేక మఱికొన్ని యితరవస్తువులను పొడుముచేసి నిప్పుమీఁదవేసి ఆ పొగను శరీరమై సోకించుట.

ఆఘ్రాణము.

కొన్ని వస్తువులను మూర్కొనుట. అనఁగా వాసన చూచుట.

పోట్టణము.

ఏదేని మూలికలను ఆకులయందు చుట్టి కుంపటిలోగాని కుమ్ములోగాని యుంచి ఉడికించి తీసికొనుట. ఇది పుటపాకభేదము.

పుటపాకము.

మూలికాదులను ఆకులలోఁ జుట్టి కుమ్ములో నుంచి దీసి వానియొక్క రసమును పిండుకొనుట.

పిష్టపాకము.

ఏదేనిమూలికలను రోటిలోవేసి దంచి (మోదక భక్ష్యములుచేయు నట్లుగా) వాసెనమీఁద బెట్టి ఆవగించి తీసికొనుట.

చిక్కణపాకము.

లేహ్యాదులను ఉండచేసినపుడు అందు పల్లము పడినయెడల అది చిక్కణ పాక మనఁబడును. అనఁగా, ఔషధమును చేతితోదీసి యుండ చేయు నపుడే చేతికి యంటుకొనునట్టి పాకము.

మృదుపాకము.

ఔషధమును చేతికితీసినపుడు అది అంటకుండు నేని మృదుపాక మనఁబడును. అనఁగా, ఔషధ

మును అపకతో దీయునపుడు కొంచెము జలము కల్గినట్లుగను, కరిగినమైనమువలెను కనఁబడును.

మధుపాకము.

తేనెవలె వచ్చునట్టిపాకము. ఇది తంతుపాకమునకంటె కొంచెము గురుత్వమైనది.

తంతుపాకము.

నూలి పోగువలె సాగునట్టి పాకము. ఇది మధుపాకమునకంటె కొంచెము తేటగానుండును.

ఖరపాకము.

జలమునందు వ్రేళ్లను తడుపుకొని లేహ్యమును దీసి చూడఁగా అది మెత్తగను గుళికవలెను వచ్చునట్టిదిగ నుండును. ఇది మధుపాకమునకంటె కొంచెము గురుత్వము కలదిగా నుండును.

లేహ్యము.

కొన్నివస్తువులను నెయ్యి, తేనె, చక్కెర, వీనితో మృదుపాకముగాఁ జేయుట.

ఘృతము.

కొన్ని వస్తువుల యొక్క చూర్ణమునకంటె రెండు మూఁడింతలు నేయిపోసి మధుపాకముగా కాచి దించికొనుట.

తైలము.

కొన్ని వస్తువులను నూనెలో వేసి కాచి చిటచిటలు లేనిసమయమును పరీక్షించి దించి అపుడే వడియగట్టి వేఱొక పాత్రయందుంచి నోటికి గుడ్డకట్టి ధాన్యపుటమున బెట్టి ౧౦ దినములకు మీఁద ౪౦ దినములకులోపల తీసికొనవలయును. తైలము బాగా పక్వమైనదని తెలియుట యెట్లనఁగా, ఆనూనెను వత్తిలో తడిపి దీపమున వెలిగించినపుడు చిటచిట శబ్దము లేకుండవలయును.

శిఖాతైలము.

ఏదేని వస్తువులను గుడ్డలో మూటగట్టి నూనెలోతడిపి దీపము సెగయం దుంచఁగా కారునట్టి తైలము. దీనినే "కొడిచమురు" అనియుఁ జెప్పుదురు.

పుటతైలము.

ఒకకుండకు అడుగున చిన్నరంధ్రముచేసి అందు నల్లవెంపలితో సమానమైన వస్తువులను నించి కుండనోటికి చీలమన్నిచ్చి క్రిందిభాగమునందు తైలము స్రవించుటకై పాత్రను(చిన్నదుత్తను, లేక గాజుగిన్నెను) ఉంచి పుటముపెట్టుట. దీనినే పాతాళయంత్రమనియుం జెప్పుదురు.

ఆతప తైలము.

అంకోల (ఊడుగ) బీజములు మొదలగు వానిని నూరి ఒకతట్టయందుంచి, దానిని ఏటవాలుగా ఎండలోఁబెట్టిన యెడల ఆకల్కద్రవ్యము నుండి తైలము స్రవించును.

దీపాగ్ని.

రెండువ్రేళ్ల లావుగల ఒక్కకట్టెతో మంట బెట్టుట. దీనికి మందాగ్నియనియు పేరుకలదు.

కమలాగ్ని.

పైనచెప్పినట్టి ప్రమాణముగల రెండుకట్టెలతో మంటబెట్టుట.

గాఢాగ్ని.

పైన చెప్పినట్టి ప్రమాణముగల ౪-౫ కట్టెలతో మంట బెట్టుట.

సూర్య పుటము.

ఓషధులను గాని, లేక ఇతర పదార్థములను గాని ఎండ బెట్టుట.

ధాన్య పుటము.

లేహ్యమునుగాని, తైలమునుగాని కొన్నిదినములు వడ్లలోనుంచి యుంచుట.

పతంగ విధి.

కర్పూరము, సాంబ్రాణి, మొదలగు వస్తువులలో దేని నైనను పాత్రమునందుంచి పైగ మూత వేసి చీలచేసి మంటచేసిన యెడల, ఆమూత యొక్క అడుగున వస్తుసారము అంటియుండును. దీనికి ఊర్ధ్వ పతంగవిధి యనియు పేరు కలదు. ఇది విద్యాధరయంత్ర భేదము.

అథోపతంగ విధి.

పాత్రకు వాసెన కట్టి అందు కర్పూరము, సాంబ్రాణి మొదలగు వస్తువులనుంచి, దానిమీద నొకతట్టలో బొగ్గులనిప్పు నుంచి యుంచుట. ఇట్లు చేసినపుడు వస్తుసారము అడుగు పాత్రయం దుండును.

ఔషధములకు పతంగించినట్టి వస్తుసారమునే వాడవలయును.

డోలా యంత్రము.

వస్తువులను మూటగట్టి మీఁదుగా వ్రేలాడ గట్టుట. లేక వస్తువుల మూటను కాగుచుండు నీళ్ల లో పడకుండునట్లుగా ఆమూట నొక అడ్డకొయ్య కు తగిలించి యుంచుట.

నాళికా యంత్రము.

సారాయి దించునట్లుగా బట్టి కట్టి ద్రావకము తీయుట. ఓమము మొదలగు ద్రావకము లీప్రకా

రము చేయుతగినది. దీనికి తేజోయంత్రమనియును, అంబికాయంత్రమనియును, ఊర్ధ్వనళికాయంత్రమనియును పేర్లు కలవు.

పెద్దజీలకర (సోపు), ఓమము, మొదలగు వస్తువులను ద్రావకము చేయునపుడు వస్తువులను సన్నబట్టలో మూటగట్టి కుండలో దిగువ తాకకుండునట్లు (డోలాయంత్ర విధిప్రకారముగా) ఉంచి, ద్రావకమును తీసికొనవలయును. ఆ వస్తువుల ప్రమాణము ఒక వీసెగా నుండినపుడు దానికి 6 బుడ్లనీళ్లు పోయవలయును. ద్రావకము 4 బుడ్లు దించుకొనవలయును.

జలయంత్రము.

ఔషధముల నొకపాత్రయందు వేసి, వేఱొక నీళ్లుకాగుచుండు పాత్రయందు, ఆ ఔషధముగల పాత్రనుంచి పక్వముచేసి తీసికొనుట. ఇది మతాంతర జలయంత్రము.

రసాయనము.

సుగంధపాల మొదలగు కఠినవస్తువులకు ఎనిమిదిపాళ్లు నీళ్లుపోసి నాలుగుపాళ్లుగాడించి వడియగట్టుకొని, ఆవడియగట్టుకొన్న కషాయమునకు రెండుమూడింతలు చక్కెరచేర్చి మధుపాకముగ వండి దించుకొనవలయును.

ఎండినట్టి పండ్లు, పూలు, ఆకులు మొదలగు వానిని రసాయనము చేయవలసినపుడు ఆవస్తువులకు నాలుగుపాళ్లు నీళ్లుపోసి అనుకూలముకొలది 1-2-3 దినముల కంటె హెచ్చుగా నుండనీయక నాననిచ్చి పిసికి వడియఁగట్టుకొని ఆవస్తువుల రుచిననుసరించి రెండు మూడింతలు చక్కెరనుచేర్చి కాచి మధుపాకముగ తీసికొనునది.

పండ్లరసము, లేక స్వరసమును రసాయనము చేయునపుడు దానికి 2 లేక 3 భాగములు చక్కెర చేర్చి మధుపాకముగ దించికొనవలయును. ఈరసాయనము ఆధునికశాస్త్ర పద్ధతి. దీనినే "షర్బత్" అని యూనానిభాషయందు వాడెదరు.

ఉపసంశము.

కరకపిందెలు, మాదీఫలము, మొదలగువానిని లవణముతోఁ జేర్చి నానవేయుట. ఇదే ఊరుగాయ యనఁబడును.

భావనము.

ఏదేని రసమునందు వస్తువులను వేసి ఆ రసము వస్తువులయందు ఇగురునంతవఱకు ఉంచియుండుట.

శ్రీ.

ఆరోగ్యమస్తు.

ఏకమూలికాప్రయోగరత్నావళి.

రోగలక్షణ ప్రకరణము.

ఈప్రకరణమునందు రోగలక్షణములు జెప్పఁబడును. ఒక్కొక్క రోగము నందు ననేక భేదములు కలవు. అవియన్నియును ప్రధానరోగలక్షణముతో సంబంధించియే యుండును. కావున విస్తరింపక విరమింపఁ బడియెను.

రోగ వర్గము.

వైద్యశాస్త్రజ్ఞులు రోగవర్గములను పలు విధములుగాఁ జెప్పియున్నారు. ఆపద్ధతులు ఆయా గ్రంథపారిభాషిక వ్యవహారోప యుక్తములే గాని సర్వసాధారణముగా నుపయుక్తములు కావు.

అయినను సకల గ్రంథములలోని రోగవర్గముల నంతయు నిట వ్యక్తీకరింపఁ బడియెడిని.

1. ఘాత రోగము = దెబ్బచేతను, కత్తివాటు చేతను, అపాయము చేతను, శరీరమును చెడుపు రోగము.

2. గ్రంథిరోగము=గడ్డ, వాపు, దద్దు, మొద లగు రోగములు.

3. శిరోరోగము=తల, మెదడు, మొదలగు వానికి కలుగు రోగము.

4. భూతగణరోగము=భయపడుటచేత కలు గు రోగము.

5. పారంపర్యరోగము=ఇది తమ వంశము నందు పెద్దల కున్నరోగము.

6. ఆగంతుకరోగము=పిషూచి, స్ఫోటకము మొదలగు రోగములు.

7. నిజరోగము = శరీరమును క్రమముగా రక్షింపనందు చే కలుగురోగము.

8. మానసరోగము=చింతచేకలుగురోగము.

9. స్వాభావిక రోగము=తలనొప్పి, జ్వరము మొదలగు రోగములు.

10. శస్త్రసాధ్యరోగము=గడ్డ, కంటిపొర, మొదలగు రోగములు.

11. సాధ్యరోగము = ఔషధముచే నివృత్తియగు రోగము.

12. కష్టసాధ్యరోగము = దినముల కొలఁది కఠిన పథ్యాదులచే శమించురోగము.

13. అసాధ్యరోగము = ఔషధముచే నివృత్తి కాని రోగము.

ఇట్లు రోగములను నిర్ణయించి విభజించియున్నారు. అయినను అనుభవజ్ఞులు ఈ రోగములను ఏడు విధములుగా విభాగించియున్నారు. ఎట్లన,

1. అతిబలప్రవృత్తిరోగము = వంశపారంపర్యరోగము.

2. జన్మబల ప్రవర్తిత రోగము=తలిదండ్రుల సంబంధమైన, లేక పుట్టినది మొదలుగా నుండు రోగము.

3. దోషబలప్రవర్తిత రోగము=ఆహార విహారములయందు మాఱుపాట్లు చెందుటచేత కలుగు రోగము.

4. సంఘాతబలప్రవర్తిత రోగము = హఠాత్తుగా సంభవించు రోగము.

5. కాలబలప్రవర్తిత రోగము = శీతకాలమునందును, ఉష్ణకాలమునందును, అనఁగా ఆయాకాలస్థితికిం దగినట్లు సంభవించు రోగము.

6. దైవబలప్రవర్తిత రోగము = విషూచి, స్ఫోటకము, మొదలగు రోగము.

7. స్వభావబలప్రవర్తిత రోగము = జ్వరము మొదలగు రోగములు.

వాతరోగ లక్షణము.

స్నాయ్వాదికములయందు దోషము కలిగినప్పుడు వాతరోగము సంభవించును. ఏ స్థానమునం దీరోగము కలిగి బాధచేయునో ఆ స్థానమునకుం దగినపేరును పొందును.

సకల రోగములలోకల్ల వాతరోగమే మిగుల బాధను కల్గించునదిగను, మనుష్యుని తలక్రిందుగాం జేయునదియును (కొన్నిసమయములయం దిట్లు చేయించుచున్నది), అనేకరోగములకు బీజమును నై యున్నది. ఈ వాతరోగ లక్షణము లనేకములుగా గ్రంథాదులయందు చెప్పఁబడియున్నను, సకల వాతరోగముల యొక్క లక్షణములన్నిటిని క్రోడీకరించి తెలియపఱచఁబడి యుండుటచేత నీ లక్షణములయందే తక్కిన రోగలక్షణము లైక్యమై యున్నవని గ్రహించునది.

ఇట్లే సమస్త రోగ లక్షణముల యందును గ్రహింప వలయును.

అపతానకవాతము.

ఇతర రోగములు కలిగినపుడును, జలక్షీణము సంభవించినపుడును, స్త్రీలకు ప్రసవించినతర్వాతను, బాలురకును, ఈ రోగము కలుగును. ఇదే సన్నిపాత మనంబడును. దీనిని అపతంత్రక మనియును జెప్పుదురు.

ధనుర్వాతము.

ఇది ప్రధాన కండరములకుం గలుగు రోగము. శరీరము విల్లువలె వంగి నరములు బిగువుగా నుండుటచే దీనికీపేరు కల్గెను. ఇది మూఁడు విధములు. 1 శిరస్సు వెనుక వంగియుండిన బాహ్యాయామవాతమనియును, 2 శిరస్సు ముందు వంగియుండిన అంతరాయామ మనియును, ధనుస్తంభవాత మనియును, 3 దేహము ఒకవైపుగా వంగియుండిన పక్షవాతమనియును పేరు.

ధనుర్వాతమునే కొందఱు వ్రణసన్నిపాత మనెదరు. పైనచెప్పిన త్రివిధ ధనుర్వాతరోగములందును, హనుస్తంభ హనుస్రంస రోగములం

డును నోరు తెఱచుటకును, మ్రింగుటకును, కష్టముగా నుండును. ఉదరమునందలి నరములు బిగువుగా లాగిపట్టుకొని యుండును. అధికముగా చెమ్మటబుట్టును. అప్పుడప్పుడు నరములు లాగుచునుండును. ఈ రోగము అసాధ్యము.

హనుస్తంభవాతము.

క్రింది దవడకు దెబ్బకల్గి పండ్లు క్రిక్కిరించుకొన్నయెడల హనుస్తంభవాత మనఁబడును.

ఈ హనుస్తంభవాతము శిశువులకుఁ గల్గిన యెడల మాంద్యరోగమని చెప్పంబడును.

హనుప్రంసవాతము.

దవడలు క్రిందికి వాలియుండును. కుడిప్రక్క వాయువధికముగా చేరియుండినయెడల ఎడమ దవడయును, ఎడమప్రక్క వాయువధికముగాఁ జేరియుండినయెడల కుడి దవడయును వాలియుండును. పెదవులను సమముగా జేర్చుటకును, మాటలాడుటకును కాదు.

అర్ధిత వాతము.

మెడనుండి ముఖమునకు వచ్చునట్టి నాళమునకు దోషముకలిగి యీరోగము సంభవించును. ఈ రోగము గలవారికి కంఠము దెప్పలు మూయుటకు మిగుల ప్రయాసగా నుండును. దవడచర్మము వ్రేలాడును. నోరు ఒక వైపుగా వంగియుండును. మఱియు మాట్లాడుటకును, నవ్వుటకును, దృష్టిని నిగుడించి చూచుటకును సాధ్యముకాదు. దీనికి అర్ధముఖ వాతమనియును ఆస్యవాతమనియును, ముఖవాతమనియును, ఏకాయామ మనియును నామములు కలవు.

జిహ్వా స్తంభ వాతము.

నాలుక స్వాధీనముతప్పి మాటలాడుటకు శక్తి లేకుండుట. ఇదియు అర్ధిత వాత భేదము.

పంగువాతము.

నరములు కాళ్లు చేతులు లాగి పట్టుకొని యుండుట. లేక తొడసందులను బిగించిపట్టుకొని

రక్తమును ప్రవహింప జేయుచుండుట. ఇట్లయి నపుడు మోకాళ్లకు క్రింది పార్శ్వమునందు సత్తువ లేకపోవును. నడుచుటకును కాకుండును.

జంబూకశీర్షవాతము.

మోకాలి లోపలనుండు మూలుగునందు గాని లేక మజ్జయందుగాని నీరుచేరి వాపుకలిగి నొప్పిగా నుండును. అది నక్కతలవలె నుండును. కనుక దీనికీపేరు కల్గెను. దీనినే క్రోష్టుకశీర్షవాతమని యును జెప్పుదురు. ఈరోగమునందు మోకాళ్లను ముడుచుటకును చాచుటకును కాదు. కొన్ని సమయములయందు నడుచుటకును సాధ్యముకాకుండును. అయినను కొంచెముదూరము మాత్రము నడువ వచ్చును. ఇది సాధ్యరోగము.

అంగుష్ఠవాతము.

చేతులయొక్కయు, కాళ్లయొక్కయు వ్రేళ్ల సంధులయందు రక్తము చెడి వాపుకలిగి నొప్పిగా నుండును. జ్వరమువచ్చును. దీనికి పుచ్ఛావర్త వాత మనియును పేరు కలదు.

చలనవాతము.

శరీరమునందలి నరములకు బలము తక్కువ
యై చలించుచుండును. ఇది యేయంగము చలిం
చునో దానికి ఆపేరు ఇయ్యబడియున్నది. అనఁగా
చేతులు వణఁకుచున్నయెడల హస్తకంపవాతము,
కరాక్షేపకవాతము, అవబాహుకవాతము అని
యును; తల వణఁకుచుండినయెడల శిరఃకంప
వాతము, శిరశ్చలన వాతము అనియును; కాళ్ళు
వణఁకుచున్నయెడల పాదాక్షేపక వాతము, పద
చలనవాతము అనియును చెప్పఁబడును. ఒక
భాగముయొక్క అంగమునందు చలనమున్న
యెడల సాధ్యము.

దండవాతము.

ఈరోగమునందు శరీరమునందుండు నరములు
లాగి పట్టుకొనుటవలన వంగుటకును, ఒరుగుట
కును సాధ్యపడక వేదన కలిగియుండును. కద
లక మెదలక దండమువలె పడియుండుటయు
సంభవించు చున్నది.

అండవాతము.

బీజము వాపుకలిగి నొప్పిగానుండును. జ్వరము వచ్చును. వాంతికలుగును. దీనికి అండతాపితమని యును, ఆంత్రావృతవాతమనియును, బీజవాత మనియును పేర్లుకలవు. అండమునందు నీరుచేరి యుండునెడల జలాండమనియును, కండచేరియుం డినయెడల మాంసాండమనియును పేరు. దీనినే బుడ్డయని చెప్పుదురు.

అస్థ్యావృతవాతము.

ఎముకలను మూసికొనియుండు మజ్జ స్థాలించి నపుడు ఈ వ్యాధికల్గును. ఈనొప్పిగలచోట వాపు కలిగియుండును. వేదన, జ్వరము, బలహీనము, అన్న ద్వేషము కలుగును.

ఆంత్రభిద్వాతము.

అన్నాశయమునందును ప్రేగులయందును గాలి చేరి యీరోగము సంభవించుచున్నది. పదార్థములయొక్క దుష్టత్వముచే కలిగిన గాలిని పీల్చుటవలనను అధికముగా భుజించుటవలనను

ఈరోగము కల్గును. కొందఱికి ప్రేగులయందుండి కల్గును. ప్రేగుల బలముతగ్గినవారికి ఈ రోగము వచ్చును. కడుపు ఉబ్బి భేరివలెనుండును. అపాన వాయువువిశేషముగా వెలువడును. కడుపుమ్రోగు చుండును. మఱియు జలమలనిరోధము నుండును. ఆధ్మానవాతము, అలసకరోగము, ఉష్ణవాయువు, అష్ఠీలవాతరోగము, ఆనాహరోగము, అనునివి యున్నియును ఆంత్రభిద్వాతరోగమునందు చేరినవి.

అష్ఠీలవాతము.

ఆంత్రభిద్వాత రోగలక్షణములే దీనికినికలదు. అయినను ప్రక్కలయందు వాపుకలిగియుండును.

శోణితవాతము.

మోకాళ్లు మొదలగు పెద్దపెద్ద కీళ్లయందు చుట్టుకొనియుండు మజ్జకు రక్తదోషముచే కలుగు వ్యాధి. ఇది ఒకచోటనుండి మఱొకచోటికి వ్యాపించును. వ్యాధిగలస్థలమున వాపుకలిగ యెఱ్ఱగా వేడిగానుండును. - వేదనయుండును. కదలింప

సాధ్యము కాకుండును. ఈరోగమునందు జ్వరము వచ్చుటయుకలదు. ప్రమేహరోగుల కీవ్యాధివచ్చుటయుకలదు. దినములైనకొలది బాధ తగ్గియుండును. ఈ రోగమును ఊరువాతమనియును, వాతశూలమనియును, సంధిశ్లేష్మమనియును, కీలువాయువనియును, సంధివాతమనియును, రసవస్థనియును చెప్పుదురు.

గళావృతవాతము.

కంఠముయొక్క ప్రక్కయందుండు కండవాచుటచే నీ రోగము కల్గును. దీనికి శీతలమే కారణము. వ్యాధికలిగియుండు భాగమునందే తలవాగియుండును. దీనిని ఇలుకు అనియును, బెణుకు అనియును చెప్పుదురు. కొందఱు దీనిని పుట్టాయి అమ్మవారనిచెప్పి బంగారునగను కంఠమున ధరింపఁజేసెదరు.

గృధ్రసివాతము.

తొడకు వెనుక లోపలిభాగము నందుండు పెద్ద నరమునం దీ రోగము కల్గును. ఈ రోగము పిఱుఁ

డులనుండి తొడల వెనుకభాగముగ మోంకాళ్ల వఱకు నుండును. కొందఱికి పాదముల వఱకు నుండును. ఒక్కకాలికే తఱచుగా నీ రోగము వచ్చును. ప్రసవించిన స్త్రీల కీవాతవ్యాధి సంభవించుటయు కలదు. వేదనయు, నడుచుటకు సాధ్యముకాకయు నుండును.

జఘనావర్తవాతము.

నడుమునందుండు నరములకు తాపితము కలిగినందుచే నీ రోగము సంభవించును. విశేషముగా నడుచుట, గడ్డలు మొదలగు కఠినాహారములను గ్రోలుట మొదలగువానిచే నీ వ్యాధి కలుగును. దీనినే నడుమునొప్పి యని చెప్పుదురు.

ఊరుస్తంభవాతము.

ఇది గృధ్రసివాతమువలనే బాధకలిగియుండి, తొడలు కదల్చుటకు కాకుండును. వేదన అధికముగా నుండును. దీనికి ఆఢ్యవాతమనియును పేరుకలదు.

జానుస్తంభవాతము.

మోకాళ్లయందు నొప్పికలిగి యుండును. కొంచెము సేపు నడిచినను, కొంచెము సేపు కూర్చుండినను వేదనకల్గి యుండును. మఱియు నడిచినమీఁద కూర్చుండునప్పుడును, కూర్చుండిన మీఁద లేచునప్పుడును నొప్పియుండును. ఈ వాయురోగము కొన్నిదినములకు జంబూకశీర్షవాతముగా పరిణమించుచున్నది.

సూర్యావర్త వాతము.

ఇది శూలరోగములలో నొకభేదము. స్పర్శనరములకు గలుగురోగము. ఈ వ్యాధి నొసలికిని నెత్తికిని ప్రసరించియుండు నరములవలన కలుగుచున్నది. బలహీనముచేత నీరోగము సంభవించుచున్నది. ఇది సూర్యోదయము మొదలుమధ్యాహ్నమువఱకు మిగులవేదనగా నుండి తర్వాత క్రమక్రమముగా మధ్యాహ్నము మొదలు తగ్గిపోవుచున్నది. ఇదే కణతనొప్పి. ఇదియే ఒంటితలనొప్పి.

చంద్రావర్త వాతము.

సూర్యావర్తవాత రోగలక్షణములే దీనికిని యుండును. ఇది చంద్రోదయము మొదలు అర్థ రాత్రివఱకు వేదన క్రమముగా హెచ్చుచుండి అర్థరాత్రి మొదలు ఉదయములోపల క్రమముగా వేదనతగ్గి పోవును. ఇది ఎడమకణత నొప్పి. ఇదియే ఒంటితలనొప్పి.

స్తనరుగ్వాతము.

స్త్రీలకు స్తనములయందు వేదనకలిగి యుండును. కొన్నిసమయములయందు స్తనములకు వెనుకభాగమున వీపునందును నొప్పిగానుండును. దీనిని స్తనశూల యనియును జెప్పుదురు.

పార్శ్వవాతము.

మెదడు చెడుటచేత నీ రోగము కలుగును. కుడిప్రక్క మెదడుకు దోషము సంభవించినపుడు ఎడకాలు ఎడమచేయియును, ఎడమప్రక్క మెదడుకు దోషము సంభవించినపుడు కుడికాలు కుడి చేయియును, స్వాధీనము లేకపోవును. వెన్నెముక

కొనయుండుండియు నీవ్యాధి సంభవించుట కలదు. దీనినే పక్షాఘాత మనియును, పక్షవాతమని యును, అర్ధాంగవాత మనియును, ఏకాంగవాత మనియును జెప్పుదురు. ఈ రోగమునకు శీతల మును బలహీనమును ముఖ్య కారణము. శిశు వులకు మందముచే నీ రోగముకల్గును.

హృద్వాతము.

ఈ రోగము మిగుల దుర్బలులకు కలుగును. అప్పుడప్పుడు వచ్చును. హృదయముయొక్క బల ముతగ్గినపుడును, వయస్సధికమైనవారికిని యీ రోగము సంభవించును. ఎడమవైపు గుండెకా యయందు చోటునందు మిగుల నొప్పిగానుం డును. శ్వాసబంధము కలుగును. ప్రాణోత్క్ర మణ సమయమునం దెట్లుగా భయముండునో అ ట్లుండును. మఱియు నాడి మందముగా నుండును. శ్లేష్మలక్షణము కనబడును. ఈ రోగము కొంచె ము సేపుండి నిమ్మళించును. అట్లు నిమ్మళింపక పోయినయెడల తప్పక మరణముకలుగును. కొన్ని

సమయములయందు అజీర్ణమువలనను ఇట్లు సంభవించుటకలదు. అజీర్ణముచే సంభవించిన రోగమునందు ప్రాణాపాయము సంభవించదు. దీనిని హృదావృతవాత మనియును, హృద్రోగమనియును, ఉరోవ్రణపు అనియును, గుండెనొప్పి యనియును చెప్పుదురు.

తునివాతము.

పొత్తికడుపు, గుదము, గుహ్యము, పిఱుఁదులు, ఈ స్థానముల యందుగాని వీని సమీపస్థలములయందుగాని వాతము నిలిచియుండి వేదనను కలుగఁజేయును.

సన్న్యాసవాతము.

ఈ రోగము తఱుచుగా స్త్రీలకే వచ్చును. చూచుటకు భయంకరముగ నుండును. అయినను అపాయము కలుగదు. ఈ రోగమును తెలియక కొందఱు జీవముతోనే శరీరమును పాతిపెట్టెదరు. కొందఱు దహనముచేసెదరు. ఈ రోగము

నందు అంగచలనమును, ప్రజ్ఞయును ఉండదు. రోగము ఆవరించుటకు ముందు శరీర మెట్లుండెనో ఆ విధముగనే కదలక మెదలక యుండును. శరీరము బిగువుగా నుండును. ఇది కొన్ని నిమిషములు, లేక కొన్నిగడియలు, లేక 1-2 దినములు ఒకే విధముగానుండును. ఈ రోగి, రోగము శమనమైన పిదప నిద్రపోయి లేచినట్లుగా లేచును. చికిత్సను లేవియు రోగికి తెలియవు. దీనికి సూతికాసన్ని పాత చికిత్సయే చేయవలసినది. ఈ రోగమును మదమూర్ఛయనియు, బుద్ధిభ్రంశమనియు, మదాత్యయమనియు, అపస్మారమనియు, మూర్ఛయనియు, మోహామనియు, చెప్పుదురు.

అపస్మారము.

ఇది మెదడు ననుసరించిన వ్యాధి. కీచుమని యఱచుచుగాని, ఊరకగాని ఉన్నట్లుండి తటాలున నేలపై పడిపోయి కాళ్లుచేతులను విదిర్చుచుందురు. నోటియందుండి చొంగ కారుచుండును. కండ్లుమూతబడును. వ్రేళ్లు ముడుచుకొనును. పండ్లు

క్రిక్కిరిసి నోరుతెరువక పడియుందురు. ప్రాణా పాయ స్థితిలోనుండు వారివలె కనఁబడుదురు. ఈరోగము బాలురకు విశేషముగ వచ్చుచున్నది. పెద్దలలో కొందఱికే వచ్చుచున్నది. తఱుచుగా శీతలకాలమునం దీ రోగము గలవారికి అప్పు డప్పుడు వచ్చును. దీనికే కాకిసోమాలయని కొందఱందురు. ఇదియు సన్న్యాస వాతరోగమునం దు చేరినదని తెలియఁదగినది.

సన్నిపాతము.

ఈసన్నిపాత రోగములు పలువిధములు. ఇవి యన్నియు అపతానకాది వాతరోగభేదములు. ఈ వ్యాధి పెద్దలకును, బాలురకును, ప్రసవస్త్రీలకును కలుగును. ఈరోగము కలుగుటకు ముఖ్యకారణ మేమనఁగా, దేహమందలి నరములు హఠాత్తుగా లాఁగుకొనుటయేగాని వేరుకాదు. మరియు ఇతర వ్యాధులు కలిగినపుడు ఆవ్యాధులు నివర్తికాక దోషించినపుడును, మెదడుయొక్క స్థితియును, మెదడు నరములయొక్క స్థితియును చెడినప్పు

డను కలుగును. ఈరోగమునందు శరీరముపై స్మృతి యుండదు. మంగుల బాధగా నుండును. కొంచెము సేపు బాధలేకుండుటయును గలదు.

అగ్నిమాంద్యము.

భుజించిన అన్నము జీర్ణముకాకుండును. ఆకలి మందముగా నుండును. గుండెలయందు నొప్పి కలుగును. కడుపుఉబ్బును. పుల్లత్రేనుపులు వచ్చును. పిత్తనీరు వాంతియగును. అపానవాయువు వెలువడుచుండును. దీనికి మందాగ్నియనియును, పిత్తవాయువు అనియును, అజీర్ణరోగమనియును పేర్లు కలవు.

అతిసారము.

మహాశయములోని పెద్దప్రేగు లోపలనుండు శ్లేష్మమునకు తాపితమును వ్రణమును కలిగినయెడల అతిసారరోగము సంభవించును. భోజనమునందు కాలమును పాటింపక భుజించువారికిని, అప్పుడప్పుడు దొరకినదానిని తినువారికిని, యీరో

గము కలుగును. రక్తమును మలమును కలిసి బద్ధకోష్ఠముగా ప్రవృత్తియగును. మలము ఎండినట్లుండును. కడుపు నొప్పిగా నుండును. జ్వరమునుండును. ఆకలి మందముగా నుండును. ఇది అనేక రోగములను, కలిగించునట్టి వ్యాధిగా నున్నది. బంకమాత్రము పడినయెడల ఆమాతిసారమనియును, ఆమభేది యనియు, శీతభేది యనియును జెప్పుదురు. బంకయు నెత్తురుకలిసి పడినయెడల ఆమరక్తాతిసారమనియును, ఆమరక్తభేదియనియును, శీతరక్తభేదియనియును, నెత్తురుబంక యనియును జెప్పఁబడును.

1. ఎఱ్ఱగను నురుగుగను ఉష్ణముగను మాటిమాటికి ఆమముతోఁ గూడినదిగను, కడుపుత్రిప్పినట్లుగను, శబ్దముతోడను భేదియగునేని అది వాతాతిసారమనఁబడును.

2. రక్తముతోఁగూడి మలము దుర్గంధముగను, నల్లగను, లేక పసుపుగను వెడలినయెడల పిత్తాతిసారమనఁబడును. దీనియందు ఒళ్లుమంటలును,

చెమటయును, దాహమును, శోకమును కలిగి యుండును.

3. శీతముతోడను, ఉదరవేదనతోడను, పిస పిసలాడుచును, గుజ్జుగను ఛేదియగునేని శ్లేష్మాతి సారమనఁబడును.

అర్శో రోగము.

ఈరోగము విశేష ఉష్ణముచేతను, అతి సంచారాది వ్యాపారములచేతను సంభవించుచున్నది. గుదస్థానము నందుండు రక్తనాళము వృద్ధియై, తద్ద్వారా మొలకలుపుట్టుటకు అర్శస్సు అని నామము. దీనికి మూలరోగమనియును, దుర్నామ మనియును పేళ్లుకలవు. ఇది పలువిధములుగా నున్నవి.

రక్తమూలము—మలముతో నెత్తురు పడుట.

ఆర్ద్రమూలము — జిగటగా చీమువలె నీరు స్రవించుచుండుట.

శుష్కమూలము — ఆసనద్వారము బిగువై యుండుట.

సహజమూలము — బాల్యమునుండి అడుగు జరిగియుండుట.

ఉత్తరజమూలము—వయస్సు వచ్చినమీఁద మూలవ్యాధి కలుగుట.

అంతరమూలము—లోపలనే గుదము బుడిపి కట్టుకొని యుండుట.

బాహ్యమూలము—వెలుపల గుదము బుడిపి కట్టుకొని యుండుట.

గుదకీలము — ఆసనమూలమునందు మొలకలు కలిగియుండుట.

వాతజమూలము—ఆమముతోఁగూడి మలము వెడలునప్పుడు నొప్పికలిగియుండుట.

శ్లేష్మజమూలము — మలము తెల్లగా స్రవించుట.

రక్తమూలమును రక్తజమూల మనియును, పిత్తజమూలమనియును; గుదకీలమును గుదాంకురమనియును, అర్శస్సనియును; బాహ్యమూలమును గుదభ్రంశమనియును జెప్పుదురు.

మూలవ్యాధియందు ఉష్ణము అధికమగునపుడు నొప్పియును, పోట్లును, తీటయును, మంటయును, గలిగియుండును.

అసృగ్దరరోగము.

ఇది స్త్రీలకు గలుగురోగము. ధాతువులు క్షీణమైనపుడు గర్భస్థానమందుండు ధాతువులు బలక్షీణమునొందును. అపుడు గర్భగోళమునం దుండి రక్తము అధికముగా స్రవించు చుండును. ఇట్లు బహిష్ఠ యైనపుడు కొన్నాళ్లవఱకు నుండుటయు కలదు. రక్తము స్రవించునేని రక్తస్రావమనియును, దుర్గంధముతోఁగూడి స్రవించునేని అస్థిస్రావమనియును చెప్పఁబడును. ఈరోగమునకు ప్రదరరోగమనియును పేరుకలదు.

జల కూర్మము.

ఇది స్త్రీలకు యోన్యాశయము వికటించి దినక్రమమున వృద్ధియగును. ఇందువలన పొత్తికడుపు తాఁబేలువలె పెద్దదియగుచు వచ్చును. దీనికి ప్లీహ రోగమునకు చేయుచికిత్సయే చేయవలయును.

నిద్రాభంగము.

మెదడునందు రక్తవ్యాపారము వికల్పమగుటచే నిద్రకు భంగము కల్గుచున్నది. మఱికొన్ని కారణములచేతను నిద్రాభంగమగుటకలదు. అవియేవన, నిద్రాసమయమునందు విశేషధ్వని చెవులంబడుచుండుట, చింత, ఆఁకలి, విరేచనము, నస్యము, రక్త మోక్షణము, భయము, కోపము, సౌఖ్యము లేనిపడక, మైథునము, సంతోషము, సత్వగుణాధిక్యత, తమోగుణజయము, రూక్షాన్నభోజనము ఇత్యాదులు. వీనియందు మెదడునందలి రక్తవ్యాపార వికల్పముమాత్రము ఔషధ

ముచే శమించును. తక్కినవి వానిపరిణామాంత
మున శమియించును. కనుక, ఔషధమక్కఱలేదు.

అరోచకము.

రోగములు సంభవించి నపుడు నాలుకయం
దుండు నరముయొక్కస్వభావస్థితి చెడిపోవుట
వలన నిది కలుగును. పిత్తాధిక్యముచేత కూడ అరోచ
కము కలుగుటకలదు. దీనికి అన్న ద్వేషమనియు
ను, అరుచియనియును జేర్లుకలవు.

జ్వరము.

జ్వరము మేధో దోషముచేతను, మందము
చేతను,అజీర్ణము చేతను,వ్రణము చేతను,గాయము
చేతను, భయముచేతను, ఇతరరోగ విపరీతముల
చేతను కల్గుచున్నది. జ్వరము జన్మము నందుండియే
కలిగినది. కొందఱు దీనికి పలువిధములైన కార
ణములను జెప్పుచున్నారు. ఏదియు నిశ్చయమ
నుటకు దృష్టాంతములేదు. కొన్ని సమయముల
యందు విషవాయువుచేతను, ఉష్ణశీతలవిపరీతము

చేతనుకూడ కల్గుచున్నది. ఈరోగమునందు సమ స్త ధాతువులకును బలముచెడి మిగుల ఆయాస మును కలిగించుచున్నది. ఈజ్వరరోగము శీఘ్ర కాలమున నివృత్తించుటయుకలదు. అధికదినము లు పీడించుటయును కలదు. ఒకదినమువిడిచి మఱు దినము వచ్చుటయును కలదు. కాల నియమము లేకవచ్చుటయును కలదు. మఱియు అనేకరోగ ములయందు జ్వరము అనుసరించియే యుండును. అట్టి సమయములందు జ్వరమునకు గారణంబైన ప్రధాన రోగమును శమింపఁజేసిన యెడల జ్వర ము తనంతట నిల్చిపోవును. సాధారణముగా జ్వరరోగములందు ఒళ్లునొప్పులు, అన్నద్వేషము, అతిదాహము, పెదవులెండుట, అరోచకము, ఆ యాసము, వాంతి, ఓకరింత, తలనొప్పి, మైకము, ప్రలాపము, మోకాళ్లుమొదలగు కీళ్లునొప్పులు, చలి, నిద్రలేమి, ఇవి యుండును. జ్వరభేద ముచే నీ లక్షణములలోఁగొన్ని లేకుండుటయును గలదు.

ఈ జ్వరరోగములను గూర్చి శాస్త్రముల యందు విస్తరించి వ్రాసియున్నారు. సామాన్యముగా నిదానముచే దెలిసికొనుటకు సాధ్యమగునట్లు జ్వరరోగలక్షణములను విభాగించి తెలుపఁబడును.

శీతలజ్వరము.

ఈ జ్వరమునందు తఱుచుగా వెన్నుకయందుండి మొదట చలి కలుగును. తర్వాత ఉష్ణము కల్గి చెమటబుట్టును. ఇది ఆహ్నిక జ్వరముతోఁ సంబంధించినది. ఒకటి రెండుదినములు జ్వరము లేకుండి మఱలవచ్చును. దీనికి చలిజ్వరము, వంతుజ్వరము, వరుసజ్వరము, పాళిజ్వరము, కంపజ్వరము అని పేళ్లుకలవు.

శమనప్రకోపజ్వరము.

ఈ జ్వరమునందును శీతలజ్వర లక్షణములే కొన్ని కలిగియుండును. అయినను అప్పుడప్పుడు చెమట బుట్టును. జ్వరము అపుడపుడు తగ్గుచును హెచ్చు

చును నుండును. శీతలజ్వరమునందు వలె బొత్తి గా జ్వరము తగ్గియుండదు.

వాతజ్వరము.

ఇది వాతప్రకృతి శరీరము కలవానికి గల్గునేని వాతజ్వర మనఁబడును. ఈ వాతజ్వరము నందు తలనొప్పి, మోకాళ్లనొప్పులు అధికముగా నుం డును.

పిత్తజ్వరము.

పిత్తప్రకృతి గలవానికి కల్గుజ్వరము పిత్తజ్వర మనఁబడును. ఈరోగమునందు తాపము, దా హము, ప్రలాపము (వదరుట), అధికముగానుం డును.

శ్లేష్మజ్వరము.

శ్లేష్మ ప్రకృతిగలవానికి వచ్చునట్టి జ్వరము శ్లేష్మ జ్వర మనఁబడును. దీనియందు పొడిదగ్గు కల్గి యుండును.

తాపజ్వరము.

జ్వరము విడువక మిగుల వేడిమిగా నుండిన యెడల తాపజ్వర మనఁబడును. ఇందు సాయం కాలమునందుండు బాధ విశేషముగా నుండును. దీనిని తీక్ష్ణజ్వరమనియును జెప్పుట కలదు.

ఈ వాత, పిత్త, శ్లేష్మ తాపజ్వరములు, 1 మొదలు 10 దినములలోపల నివర్తించును. బలహీనులకు మఱికొన్ని దినములు పీడించును. ఇంతకంటె ఎక్కువ దినములు పీడించునేని అది అపథ్యదోషముచేత కల్గినదనియే నిశ్చయముగాఁ జెప్పవలయును.

సన్నిపాతజ్వరము.

ఈ జ్వరము సుమారు 15 దినములు మొదలు నెలదినములవఱకు బాధించును. ఇది విషవాయువు చేఁ గల్గును. నరములయందలి బలముతగ్గియుం డును. కావున మిగుల అశక్తియును, ఆయాసే మును, వికారమును కల్గును. ఈ జ్వరమునందు

శరీరమున దోమకాటువంటి దద్దులుండును. దీనికి దోషజ్వరమనియు, విషజ్వరమనియు పేర్లు కలవు.

అతిసారసన్నిపాతజ్వరము.

ఈజ్వరమునందును సన్నిపాతజ్వరలక్షణముతో యుండును. అయినను భేదియగుచుండును. కొన్ని సమయములయందు రక్తభేదియగుటయును గల దు. ఇది ఒకనెల పీడించును.

అంతర్గతజ్వరము.

కొన్నిసమయములయం దేదేని రోగములు కలిగి, అవి నివర్తి కాకపోయినపుడు, ఆ రోగశేష ముచేత జ్వరమువచ్చును. దీనికి ప్రథమరోగము శమనమగునట్లు ఔషధ మీయవలయును. ఈ జ్వరము శరీరములోపలనే కాగుచుండును. అధిక దాహము, భ్రమ, ఎముకల సంధులయందు నొప్పి, మలబంధము, ప్రలాపము, ఇవి కలిగియుం డును. దీనికి అస్థిగతజ్వర మనియును పేరుకలదు.

గుల్మరోగము.

ఈరోగమునందు సాధారణముగా కడుపు నొప్పి, అజీర్ణము, పుల్లత్రేనుపులు, శూల, ఇవి యుండును.

రక్తగుల్మము.

స్త్రీలకు క్రమముగా బహిష్ఠ యగునపుడు రజస్సు వెడలనందుచే పొత్తికడుపు గట్టిగానుండును. జీర్ణశక్తి తగ్గి యుండును. మలబంధమునుండును. ఇది సూతికాశూలయందొక భేదము.

ఛర్దిగుల్మము.

ఇదిగుల్మరోగభేదము. కొందఱు దీనిని ప్రత్యేక రోగమని చెప్పుదురు. దీనియందు జీర్ణకోశము చెడియుండును. ఆహారము మీఁదుగనే నిలిచియుండును. అందుచే వాంతియగును. దీనికి వమన రోగమనియును, వాంతిరోగమనియును, ఛర్దిరోగమనియును నామములుకలవు. కొందఱికి దృష్టిదోషముచేత నీలాగు కలుగుచున్నదనెదరు. అందు

వలన దృష్టాన్నవమనరోగమనియును దీనికొక పేరు కలిగియున్నది.

ప్లీహాగుల్మము.

శీతజ్వరము కలవారికి కడుపుయొక్క ఎడమ పార్శ్వమునందుండు ప్లీహమనెడి స్థానము వృద్ధియగును. తాకిచూచినయెడల గడ్డవలెకనంబడును. నొప్పియుండదు. ఈరోగమునందు క్రమముగా అన్నద్వేషము కలిగి శరీరమునందు రక్తవృద్ధిని తక్కువపఱచును. దీనిని బల్లయనియు, ప్లీహశోభయనియు, జ్వరగడ్డ యనియు, ప్లీహోదరమనియుఁ జెప్పుదురు.

యకృతోదరము.

కడుపుయొక్క కుడిప్రక్కగుండెకాయ యకృత్తనఁబడును. చెడినరక్తము మీఁదికిపోవునపుడు అందలి దోషమును యకృత్తు గ్రహించును. ఇదే పిత్తజలము. ఈజలము రక్తమునందే చేరిపోయినయెడల శరీరము పసుపువన్నె గల్గియుండును.

దీనియందును అజీర్ణము కల్గును. ఇది వృద్ధియగు నేని ఒడలువాపెక్కును. దీనిని పసుపుకామిలా రోగమనియు చెప్పుదురు.

మహోదరము.

ఉదరమందలి మజ్జాధాతువులలో జలమధికముగా జేరుటచే నీరోగము కల్గుచున్నది. మరియు యకృద్రోగము, ప్లీహరోగము, హృద్రోగము, (ఇదేహృద్వ్యాతము) మొదలగు రోగములు వృద్ధియైనయెడల ఈరోగము సంభవించును. దీనియందు కడుపు మినమిన లాడుచునుండును. నరములు ఉబికి యుండును. వ్రేళ్లతో తట్టినయెడల దప్పులు గట్టును. ముఖము వివర్ణమైయుండును. శోషగా నుండును. కాళ్లు చేతులు వాచియుండును. అదిమినయెడల పల్లముపడును. మూత్రము తక్కువగా స్రవించును. దీనికి జలోదరమనియును, జలస్తంభోదరమనియును పేరు కలదు.

శోఫ.

శరీరమునందు రక్తమునకు దోషముకలిగి అది నీరై ఆనీరుచేరి వాచియుండిన యెడల శోఫరోగమనఁబడును. దీనియందు రక్తక్షీణము కల్గియుండును. శరీరమాద్యంతమును వాచియుండిన యెడల నిజశోఫరోగమనియును, పాండురోగమనియును, విషపాండు వనియును; వృషణములలో నీరు చేరి వాచియుండిన యెడల జలాండ మనియును; కడుపు నందు నీరు చేరి యుండిన యెడల జలోదరమనియును, మహోదర మనియును; విషజంతువు శరీరముపై పాకి వాచిన యెడల విషశోఫ యనియును; ఒకచోటనుండిన వాపు మఱొకచోటికి వ్యాపించిన యెడల ఆగంతుకశోఫ యనియును, స్థావర విషములచేతను ధాతుజ విషములచేతను వాపుకలిగిన యెడల అభిఘాతశోఫ యనియును జెప్పఁబడును.

శూల.

అనేకవ్యాధులు శూలవ్యాధియందు చేరియున్నవి. శూల యనఁగా శూలము అనెడి యాయుధ

ముచేత పొడిచినట్లు నొప్పిగానుండుట. ఇది శరీర
ము నందెచ్చోటనైనను నరములతో సంబంధించి
వేదనను చేయును. కడుపునొప్పిని గుల్మశూల
యనియును, పండ్లనొప్పిని దంతశూల యనియును,
చంకల నొప్పిని కక్షశూల యనియును, చేతుల
నొప్పిని బాహుశూల యనియును, గర్భస్త్రీల
కడుపునొప్పిని గర్భాశయ శూలయనియును, రజో
దర్శనకాలమునందు గల్గునొప్పిని సూతికాశూల
యనియును, తలనొప్పిని శిరోవాతశూలయని
యును, ఇట్లు పలువిధములుగా వ్యవహరింపఁ బ
డును. శూలరోగమునకు బీజము వాతవ్యాధిగా
నున్నది. సకల శూలవ్యాధులును, సకల ఉదరరోగ
ములును వాతవ్యాధితో సంబంధించినవిగా భా
వింప వలయును.

దాహరోగము.

ఈరోగము నరములయొక్క వ్యత్యాసముచేఁ
గల్గుచున్నది. కాళ్లు మంటలుగానుండిన పాదదా
హమనియును, చేతులుమంటలుగా నున్నయెడ

హస్త దాహమనియును, శరీరమాద్యంతమును మంటలుగానున్నచో సర్వాంగదాహమనియును చెప్పుదురు. ఇది వాతరోగమునందొకభేదము. దీనికి దాహవాతరోగమనియు పేరుకలదు. ఈ రోగముస్త్రీలలో కొందఱికి ప్రసవకాలమునందు కలిగి మిగుల వేదననుకలుగఁజేయుచున్నది. తఱుచుగాకాళ్లుచేతులయందుమాత్రము మంటలుండుటచే కరపాదసన్నియని చెప్పెదరు. సన్నిపాతము వాతరోగభేదమగుటచేత దీనిని కరపాదసన్నియని చెప్పనొప్పును.

తృష్ణ.

జ్వరము, మధుమూత్రము, వాంతిభేది, మొదలగు రోగములయందు విశేషముగా దాహముకలుగును. సాధారణముగా అందఱికిని యెండకాలమునందు దప్పికలుగును. దప్పినిమాత్రము అణఁచరాదు. ఇదే నీరువట్టు. దీనిని కూడ దాహరోగమని చెప్పవచ్చును.

తాపితము.

రక్తాధిక్యముచేత దేహమునందు ఎచ్చోటనైనను నొప్పి, ఉష్ణము, ఎఱుపు, వాపు, ఇవి యుండినయెడల తాపిత మనఁబడును. దీనియందు జ్వరముండును. శరీరములోపలి అవయవములకు తాపనము కల్గియుండినయెడల జ్వరమును, వేదనయు నుండును. ~~ఈ~~ తాపనము విషవస్తువుల యొక్క పోకుడుచేత కలుగుటయును కలదు. తత్కాలమునం దీరోగమును కొందఱు భ్రమచేత "మహామారి" (ప్లేగు) రోగ మనెదరు.

వమన రోగము.

దీనికి ఛర్దియనియు, వాంతియనియు, ఛర్దిగుల్మమనియు, దృష్టిదోషమనియు పలువిధములైన పేర్లుకలవు. వమనము జీర్ణాశయ దోషముచేతనే తలుచుగాఁ గల్గును. కడుపునందు క్రిములుండినను వాంతికలుగును. క్రిములుండి వాంతియైన యెడల క్రిమివాంతి రోగమనియును, పుల్లగావాంతియైన యెడల ఆమ్లపిత్తమనియును, తేనుపులు గలిగి

వాంతియైన యెడల ఉద్గారవమన మనియును జెప్పుదురు. కొందఱికి సహజముగనే అప్పుడపుడు వాంతియగుచుండును. ఇట్లగుట అన్నాశయము చెడినందు చేతనే కల్గినదని తెలియ వలయును. అన్నాశయ దోషముచే కల్గిన వమనము అసాధ్యము. ఈరోగమునందు అన్నము అఱుగదు. భుజించిన వస్తువు లట్లట్లే వాంతియై పోవును.

పిత్త రోగము.

ఇది పిత్తాధిక్యముచేత కల్గును. ఉన్నట్లుండి నేలపై పడుటయు, తల తిరిగి సోలిపడుటయు, లేచి నిల్చినపుడు నిల్చుటకు సాధ్యముగాక గిఱ్ఱుమని తిరిగి నట్లుండుటయు, కూర్చుండినపుడు తాను జూచినదంతయు తిరుగునట్లుగా కనఁబడుటయు నీరోగము నందుండును. తటాలున కండ్లు మూసి కొన్న యెడల నైకముతగ్గును. ఈరోగము పిత్తాధిక్యముచేతనేగాక రక్తక్షీణము, మేదోదోషము,

బలహీనము, హృదయరోగము కలవారికిని, అగ్ని మొదలగు ఉష్ణవస్తువులు సేవించు వారికిని కల్గుచున్నది. వయస్సు చెల్లినవారికి ఈరోగము అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండును. ఆరంభమునందే చికిత్స చేయవలయును. ఇది అసాధ్యరోగము.

మూర్ఛ.

ఇది జ్వరము మొదలగు రోగములయందును, బలహీనము చేతను, అన్నము తిననందునను, బడలిక చేతను కల్గును. తత్క్షణముననే ఆహారమిచ్చి శమనోపాయములను చేయవలయును. దీనినే ఆయాసమనియుం జెప్పుదురు.

ఉష్ణాక్షిత్రము.

భుజించు పదార్థములు క్రమముగా జీర్ణము కానందువలన దుర్వాయువు జనించి వాంతియగునట్లు చేయును. ఈవాంతి పుల్లగానుండును. దీనికి అజీర్ణరోగ చికిత్సయే చేయవలయును. ఇదే పులి త్రేనుపులు.

ఉద్గారము.

ఇది భుజించునపుడును,జీర్ణ సమయమునను కలుగుచున్నట్టి త్రేనుపు. ఇది శుద్ధవాయువు. ఈ త్రేనుపు ఆరోగ్యస్థితిని తెలియఁజేయునట్టిదిగా నున్నది.

విషూచి.

వాంతిభేది వ్యాధి యొక్క విషము (Cholerine) చర్మముయొక్క మార్గముగనో, లేక శ్వాస కోశముయొక్క మార్గముగనో, లేక ప్రేగుయొక్క మార్గముగనో ప్రవేశించి రక్తముతో చేరుచున్నది. లోపలికిపోయిన విధ మిట్టిదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాకున్నది. శ్వాసమార్గమున లోపలికి బోవుచున్నదని తఱచుగా నమ్మవచ్చును.

ఇందు కలుగు వాంతియును భేదియును ఒక విధమైన గంజినీళ్లవలె నుండును. కాళ్లయందును, కడుపునందును కండకు నొప్పికలిగి బిగువగును. మూత్రము శుద్ధముగా స్రవించదు. దాహమధికముగా నుండును. నాడిగతియును శ్వాసగతియును తగ్గి మిక్కిలి నిస్సత్తువకలిగి, శరీరము

నాలుక శ్వాసము ఇవి చల్లనగును. వ్రేళ్లుముడతలు పడును. పెదవులును శరీరమును నీలవర్ణమగును. కంఠధ్వని హీనమగును. ముఖమును దేహమును వాడిపోవును. శరీరఉష్ణముతగ్గినను రోగికి కప్పుకొనుటయందు ఇష్టముండదు. కన్నులు గుంటలుపడును. ఆమీఁద సంభవించునదేమనఁగా:— శ్వాసము తగ్గును. నాడియాడుట తెలియదు. తుదకు రక్తవేగము నిలిచిపోవును. అంతటికిని ప్రాణముపోవు వఱకు బుద్ధి స్వాధీనముగానే యుండును. రోగికి ఒక్కసమయము జీవింతుమనెడి నిశ్చయమును ఒకసమయము జీవింపమనెడి అపనమ్మకమునుకలుగును. ఇందు సాధారణముగా 3-18 ఘంటలలోపల మరణము సంభవించును. దీనికి పైబడినయెడల సుగుణము కలుగుటకు అవకాశముకలదు. బహు శీఘ్రమునకొందఱికి దేహముస్వస్థమగును. ఒక్కొకసమయమున కొంచెము సుగుణము కనఁబడినప్పటికిని మూత్రము శుద్ధముగా దిగక ఆమూత్రము రక్తమునసిలిచి విషమించి రోగియొక్క ప్రాణము

తీయును. ఇంపు నిద్ర, తలనొప్పి, సన్ని, వాంతి, గొంతులోకఫము, శోకము, ఇవియుండును. కొందఱకి స్వల్ప జ్వరముకలిగి తర్వాతశమనమై శీఘ్రమున దేహము సౌఖ్యమగును. కొందఱకి జ్వరము అతిక్రమించి అధికక్షీణము కలిగినను మంచిచికిత్స వలన సౌఖ్యము కలుగును. ఒక్కొక సమయమున మొదట భేదికనుపించి తర్వాత ఈరోగము కల్గును. అయినను నిర్నిమిత్తముగా కలుగుట వాడుకయై యున్నది. మలమును పరీక్షించిచూచినయెడల నీరును, లవణములును, నల్లఉప్పును అధికముగా నుండును.

అసాధ్య విషూచి.

శూల, అధికముగా భేది, వాంతి, కడుపుఉబ్బరము, దాహము, తాపము, నాలుక పండ్లు గోళ్లు పెదవులు ఇవి నలుపగుట, చూపుతప్పుట, వణకు, చెవులువినకుండుట, జ్ఞాపకము లేకుండుట, అవయవములు పాలిపడియుండుట, అను నీగుణములుండిన యెడల మృతిని కలుగఁజేయును.

రక్తపిత్తము.

ఇది విశేషఉష్ణముచేతనే కల్గును. మఱియు రక్తము అధికమై శరీరమునందలి ద్వారముల యందును స్రవించును. ఇది అనేకవిధములు. ఆయా స్థానమునుబట్టి దీనికి పేర్లు పెట్టఁబడియున్నవి.

1. పుప్పుసమునుండి రక్తము వాంతియైన యెడల రక్తకాస మనఁబడును.

2. అన్నాశయమునందుండి రక్తము వమనమైనయెడల రక్తవమన మని చెప్పఁబడును.

3. మూత్రాశయమునందుండి మూత్రముతో రక్తము స్రవించిన రక్తమూత్ర మనఁబడును.

4. గుదమునుండి రక్తము స్రవించినయెడల రక్తమూల మని చెప్పఁబడును.

5. ప్రేగులయందుండి వచ్చినయెడల రక్తవిరేచన మని చెప్పుదురు.

6. ముక్కునందుండి రక్తము వచ్చిన యెడల రక్తపీనస మనఁబడును.

7. నోటియందుండి నెత్తురు వెడలిన యెడల రక్తాస్యమని చెప్పఁబడును.

8. గర్భాశయమునందుండి స్త్రీలకు రక్తము వచ్చినయెడల రక్తస్రావమనఁ బడును.

ఇతరావయవముల యందు అనఁగా కంఠ, చెవులు, రోమద్వారములు వీనియందు విపరీత సమయమునను విషదష్టకాలమునను మాత్రము రక్తము స్రవించును.

రక్తకాసము.

ఇది పుపుసమునందుండి రక్తము నోటితో వెలువడును. దీనిని క్షయరోగమును సూచించు నట్టి ప్రథమచిహ్నమని తెలిసి శీఘ్రమున చికిత్స చేయవలయును.

క్షయము.

ఈ పేరుచేతనే ఇది శరీరమును క్షీణముచేయు చున్నదని యర్థమగుచున్నది. పుపుసమునందు దోషముకల్గి యీవ్యాధిని కల్గించుచున్నది. ఈ

రోగమునందు దగ్గు, గొంతుకమ్ముట, దగ్గినపుడు కఫము వెలువడుట, అజీర్ణము, వెన్నునొప్పి, శరీరమునందు వేదన, జ్వరము, ఆయాసము, చెమటపట్టుట, భేది, ప్రక్కనొప్పి, ఊపిరిపట్టు, అరోచకము, దుర్బలము, ఇవియన్నియు నుండును. దీనికి రాజయక్ష్మ యనియును పేరుకలదు.

కాసము.

దీనికి కఫరోగమనియును, దగ్గు అనియును పేరు కలదు. బిడ్డలకు ఈరోగము మందముచేత కలుగుచున్నది. శ్వాస కోశముయొక్క ఇరుపార్శ్వముల యందుండు నరములతో సంబంధించియుండు శ్లేష్మ మజ్జకు వాపుకలిగినయెడల యీరోగము కల్గును. కొందఱికి జ్వరముతోగూడ ఈరోగము కల్గును. అనేకులకు ఇది మరణపర్యంత ముండును. ఈ రోగమునందు దగ్గు, కష్టశ్వాసము, జ్వరము, కళ్లె (కఫము) పడుట, శ్వాసబంధము, గొంతునందు గళగళశబ్దము, ఆయాసము, తీవ్రనాడి, ఇవియుండును. ఇది దినములైన కొలది బలహీనమును,

మిగుల వేదనయును, అధికశ్రమమును, ఊర్ధ్వశ్వాసమును, కాళ్లుచేతులయందు వాపును, మాటలు తబ్బిబ్బుగ నుండును. పడకపొందకుండును. ఇట్లయినప్పుడు కష్టసాధ్యమని తెలియవలయును.

ఈ కాసరోగము బిడ్డలకు కల్గినయెడల పక్కటెగురవేయుటయు సంభవించును బిడ్డల కిది తఱుచుగా మృతిని కల్గించుచున్నది.

శునక కాసము.

ఇది బిడ్డలకు గల్గునట్టి సోకుడువ్యాధి. ఒకతూరికంటె యెక్కువగా రాదు. దగ్గు విశేషముగా నుండును. చొంగకారును. రాత్రియందు విశేషముగా దగ్గువచ్చును. దగ్గు ఆరంభమైనమీద ఊపిరైన ఆడుటకు సాధ్యముకానీక దగ్గుమీద దగ్గువచ్చి మిగుల హింస కలుగఁజేయును. ఈ రోగము 3-4 నెలలుండుటయును కలదు. కొందఱికి శీఘ్రముగా నిమ్మళించుటయు కలదు. దినములైనకొలదిని అసాధ్యముగా నుండును. దీనినే

కుక్కదగ్గు అని చెప్పుదురు. ఈదగ్గునందు కుక్క కుక్కునట్లుగా దగ్గువచ్చుటచేత దీనికీ పేరు కల్గినది.

శ్వాస రోగము.

ఇది యనేకవిధములని శాస్త్రములయందు చెప్పబడియున్నది. ఈరోగము శ్వాసనాళములు సంకుచితమగుటచేత కల్గుచున్నది. ఊపిరి విడుచుటకు సాధ్యముకాక పోవును. పడక పొందదు. ఇట్లు కొంచెము సేపుండి అతిద్రావితకఫము (కళ్లె) బయటికి వచ్చినమీఁద శ్వాసము స్వాభావికస్థితికి వచ్చును. ఆమీఁద ఆయాసముతగ్గి శాంతమగును. దీనికి కష్టశ్వాస మనియును, తమకశ్వాసమనియును, శ్వాసకాసమనియును, ఊర్ధ్వశ్వాస మనియును, పేర్లు కలవు.

గద్గద రోగము.

కంఠమునందలి ధ్వనితంతువులు వికల్పమగుటచేత గొంతుకమ్మ కొనును. దీనినే ధ్వనివిచ్ఛిన్నవాతమనియును, స్వరభేదమనియును, స్వరభంగ

మనియును జెప్పుదురు. క్షయరోగులకిది సంభవిం చును. తఱుచుగా మాటలాడినప్పుడును, శీతలము చేతను గొంతుకమ్మిన యెడల శీఘ్రమున నివర్తి యగును.

హిక్క.

ఇది ఉచ్ఛ్వాసము నందలి యొకవిఘ్నమైన భేద ము. జ్వరము నందును, ఆయాసమునందును ఇది కల్గును. కొందఱికి కష్టసాధ్య రోగసమయమున కల్గుటయుఁ కలదు. అనేకులకు మరణకాలమునందు ఎక్కిళ్లుకల్గుటయూ కలదు. ఈరోగభేదము లనేక ములు. అన్నిటియందును లక్షణమొక్కటే. రెండు రెండుగావచ్చునట్టి ఎక్కిళ్లు యమళ మనఁబడును. హిక్కారోగమును హిధ్మారోగ మనియును, ఎక్కిళ్లనియును జెప్పుదురు.

మల బంధము.

ఈ రోగము వారివారి శరీరస్థితికిఁ దగినట్లు కల్గును. కొందఱు వాడుకకు విరోధముగా బం ధించినప్పుడే మలబంధము కల్గినదని తలంచెదరు.

జీర్ణశక్తి తగ్గుటచేతనే యిది కల్గును. వాతరోగులకు స్వాభావికముగా మలబంధముండును. దీనినే మలవాతరోగమనియును, విలంబికారోగమనియును, మలావృతవాతమనియును జెప్పుదురు.

ఉదావర్తము.

ఇందు ఊపిరి కెడలికయు, కడుపు ఉబ్బియు, జలమల విసర్జనము కాకయు నుండును. దీనినే ఇరువాయుగట్టు రోగమనియును జెప్పుదురు. ఈ ఉదావర్తవాతరోగము మూలరోగము కలవారికే తఱుచుగా వచ్చును.

పీనసము.

ఈరోగము పలువిధములు. సాధారణముగా ఉష్ణాధిక్యము చేత శీతలము కల్గినను, వానలోఁదడిసినను, పడిసెము పట్టును. అది పీనసరోగభేదమైనను సుఖసాధ్యము. దీనిని జలదోషమనియు, జలుబనియు చెప్పుదురు.

1. జలపీనసము:—పడిసెము పట్టును, ఆయాసము గల్గును, దగ్గుకల్గును, కళ్లె పడును, తుమ్ము

నొచ్చును, ఆఁకలి మందముగ నుండును, దాహ మెత్తును, కంఠియందును ముక్కు నందును నీళ్లు కారును, గొంతుకమ్మును, తలనొప్పి కల్గును, జ్వరము వచ్చును.

2. వ్రణపీనసము :—ముక్కునందు పుండు, తీట, ఇవి కల్గును.

3. నాసికా స్రావము :—సదా ముక్కునందుండి నీళ్లు కారుచుండును.

4. రక్తపీనసము:—ముక్కు నందుండి నెత్తురు కారును.

5. పూతినాసికా : — పడిసెము కంపుతో నుండును.

6. పూతిరక్తనాసికా :— కంపుతోఁ గూడి నెత్తురుపడును.

సకల నాసికారోగములయందును ఊపిరి విడుచుటకు కష్టముగా నుండును.

స్వేదము.

సాధారణముగా ప్రతివారికిని చెమటపట్టవల యును. అయినను కొందఱికి అత్యుష్ణముచేత చెమట నీరు కంపుగానుండును. దీనినే దుర్గంధస్వేదమనియు, కలబందకంపు అనియు చెప్పుదురు.

స్థూలము.

శరీరమునందంతట క్రొవ్వు అధికరించి మాంసదేహము బలిసి యుండును. ఇది వాతప్రకృతి శరీరులకే కల్గుచున్నది. దీనికి మేదోవృద్ధి రోగమనియు పేరు కలదు.

కృశము.

ఈరోగమునందు మేదోధాతువును మాంసధాతువును తక్కువనై శరీరము ఎండి పోవును. దీనినే క్షీణరోగమనియును, శుష్క రోగమనియును జెప్పుదురు.

దుర్బలము.

ఇతర వ్యాధులు కల్గినపుడు శరీర పోషణమును క్రమముగా జేయక పోవుటచే నిదికల్గును.

ఇందు అలసత, ఆయాసము, నిద్రలేమి, కలుగు
చున్నది.

ప్రసుప్తి.

చర్మమునందలి నరములకు స్పర్శశక్తి తగ్గుటచే కలుగును. ఆచోట తిమ్మిరిగానుండును. గిల్లినను తెలియదు. కొన్ని సమయములయందు తెల్లగను, తీటగలిగియును నుండుటయు కలదు. దీనికి ప్రసుప్తివాత మనియును పేరు కలదు.

గ్రంథి.

రక్తము చెడుటచే నీరోగము కలుగుచున్నది. ఎచ్చట వాచి నొప్పిగానున్నను అది గ్రంథి యనంబడును. అదే గడ్డయగుటయును కలదు. బొబ్బలెగుటయును కలదు. కాయలై పగులక గట్టియగుటయును కలదు. బుడిపిగా నుండుటయును కలదు.

అస్థిగ్రంథి.

ఎముకలయొక్క పై భాగము నందుండుమజ్జకు బలముతగ్గి అందు నీరుచేరి చర్మముపైవాచి కురు

కగును. దీనికే అస్థివ్రణమనియును పేరుకలదు. మఱియు ఎముకవిరిగినను, లేక ఎముకపై గాయము లేక దెబ్బతగిలి వాచినను అస్థిగ్రంథి యనఁబడును.

వ్రణము.

రక్తదోషముచేత నీరోగము కల్గుచున్నది. ఇదే పుండు. ఈ పుండ్లలో పురుగులుండును. రసి కాఱుచుండును. అట్టి పుండ్లపై వాలియుండునట్టి యీగలు మఱొకరిపై సోకిన యెడల పుండ్లు కలుగును. త్రాగునట్టి జలమున పురుగులుండినను అవి చర్మమునం జేతి కురుపులను కలుగఁజేయును. మఱియు మిగుల వేదనమును, మంటలును, గొప్పదియును, అగు వ్రణము దుష్టవ్రణ మనఁబడును. ఇది పొత్తికడుపు, పక్కలు, వీపు ఈ ప్రదేశములందుండిన మిక్కిలి వేదనయుండును.

అగ్నివ్రణము.

ఇది నిప్పులో పడినగాని, నిప్పునుతొక్కినగాని, ఏదేని వేడిగల పులుసు చారు మొదలగునవి శరీరముపై బడినగాని కలుగును.

విసర్పి.

ఈరోగము తఱుచుగా బాలురకే కలుగుచున్నది. చర్మముపై కొంతభాగమువఱకు ఎఱ్ఱగా వాచి బొబ్బలులేచును. మంట యుండును. జ్వరము అనుసరించియుండును. కొందఱు దీనిని అగ్ని అమ్మవారని చెప్పుదురు.

విద్రధి.

వేదన, వాపు, మంట, రక్తవర్ణము, మొదలైన వానితోఁ గూడిన గడ్డ విద్రధి యనఁబడును. దీనియందు చీముండును. నెత్తురుండిన యెడల రక్తవిద్రధి యనియును, నెత్తురు గడ్డయనియును జెప్పుదురు. ఈరోగము ఉష్ణాధిక్యముచేతను, రక్తదోషముచేతను, కల్గును. చర్మము పేగుల దప్పముగానుండు స్థలమున విద్రధి కలిగిన యెడల పేగుల ఉపద్రవము చేయును. మేహరోగులకిది కలిగిన యెడల మేహవిద్రధియనియును, రాజవ్రణము (రాచకురుపు) అనియును జెప్పఁబడును.

మేహావిద్రధి.

ఈ రోగము మధుమూత్ర వ్యాధికలవారికి కల్గును. ఇది చర్మమునకు దిగువనుండు సన్నని పొరయందుండి యుద్భవించును. వాపును నొప్పి యును మంటలు నుండును. ఈ గడ్డ ఒకచోటనుండి మఱొకచోటికి వ్యాపించుటయునుకలదు. ఇది ముఖ్యముగా వీపునందును, పక్కలయందును, పొత్తికడుపునందును కల్గును. దీనికి బలహీనమే ముఖ్య కారణముగ నున్నది. దీనినే రాజవ్రణ మని యును, రాచపుండు అనియును, రాచకురుపు అని యును జెప్పుదురు. కొన్ని సమయములయందు ఈ విద్రధి అసాధ్యముగా పరిణమించుచున్నది.

స్తనవిద్రధి.

స్త్రీలకు చనుగట్టులయందు కలుగు గడ్డ స్తన విద్రధి యనంబడును. దీనికిని విద్రధి చికిత్సయే చేయవలయును.

సర్షపికా.

లింగము మీఁదగాని, శిశ్నము యొక్క చర్మములోపలి భాగమునగాని ఆవాలవలె బొబ్బలు లేచును. చీము వచ్చును. ఇది ఉష్ణముచేతనే కల్గును. ఇది మేహవ్రణ రోగముతో సంబంధించినది కాదు.

మశరోగము.

ఇది తఱుచుగా బాలులకే గలుగును. దీనినే పులిపిరికాయ లని చెప్పుదురు.

కుష్ఠము.

ఈరోగము కొందఱికి పరంపరగా వచ్చును. కొందఱికి రక్తదోషముచేత సహజముగనే కలుగును. మఱికొందఱికి రోగస్త్రీసంభోగము చేత వచ్చును. ఈ రోగము చర్మమును లావుగా జేసి క్రమక్రమముగా వ్రేళ్లనుండి తగ్గించును. చర్మము వికృతమై తీటను కురుపులను కలుగఁజేయును. కొందఱికి చర్మము మాత్రము స్పర్శజ్ఞానములేక పోవుచున్నది. దీనినే పెద్దనొప్పి యనెదరు. ఇట్టి

నుటకు కారణమేమనఁగా, చికిత్సకు సాధ్యముకాని వ్యాధియనియే యభిప్రాయము. ఈరోగము చికిత్సచే సాధ్యమగునని చెప్పుదురు. అపుడు ఈరోగమును దద్రురోగ భేదమనియే తలంపవలయునే గాని కుష్ఠమని తలంపఁదగదు.

రాజికా.

ఇది ఉష్ణముచేతను, చెమటచేతను, శరీరము నంటలి ముఱికి చేతను లేచును. *దీనినే చెమట కాయలని చెప్పుదురు.

నాడీవ్రణము.

చర్మము లోపలి భాగము చెడుటచేత అచటనుండి పురుగువంటి నరము వెలికి వచ్చును. ఇది కలుగునపుడు జ్వరము వచ్చుటయును కలదు. త్రాగునట్టి జలము నందుండు పురుగు చర్మము మూలముగా వెలికి వచ్చుచున్నదని కొందఱు చెప్పెదరు. ఈవ్రణము ఒకటి రెండు తాపుల యందు కలిగినయెడల సాధ్యము. పలుచోట్ల

యందు కలిగనేని అసాధ్యము. దీనికి తంతువ్రణ మని యను పేరు కలదు. ఇదే నారపుండు.

నాడీవిద్రధి.

పెద్దనాళములు వికసించి గడ్డ లేచును. నాడి కొట్టుకొనునట్లు ఈగడ్డ కొట్టుకొనును. మోకాళ్ల యందే తఱచుగా నీగడ్డ వచ్చును. దీనికి శస్త్ర చికిత్స చేయరాదు. అట్లు చేసిన యెడల ఆనాళము భిన్నమై పోయి తర్వాత ఆ అవయవము చెడిపో వును. అందువలన చక్కగానగుచుటకు సాధ్యము కాదు.

శ్లీపదము.

ఇదివాతదోషముచేత, వాతనీరు ఒక్కచోటనే చేరి ఆయవయవమును స్థూలింప జేయును. బుడ్డదిగు టకును ఇదేకారణముగ నున్నది. ఈ రోగము ముఖ్యముగా కాళ్లయందే కలుగుచున్నది. దీనినే ఏనుఁగుకాలు అనియును, పాదార్బుద మనియును చెప్పుదురు. ఇట్లు మోచేతులకు క్రిందనుండెనేని హస్తార్బుదమని చెప్పుదురు. కాళ్లువాచి పిలకలు

పుట్టునుగాని, చేతులు వాచినపుడు పిలకలు పుట్టుట లేదు. కొందఱికి కాళ్లయందు పిలకలు పుట్టవలె లేచును. దానిని పాదవల్మీక మని చెప్పుదురు. శ్లీపదమును, హస్తార్బుదమును, పాదవల్మీకమును, అసాధ్యరోగములు. ఏచికిత్సకును సాధ్యముకాదు.

ఉత్కారరోగము

మేహవ్యాధులు కలవారికిని అత్యుష్ణము కలవారికిని కలుగునట్టి దద్దులు. తీటయుండును. నీళ్లు కారుచుండును. ఒక్కచోటనుండి మఱొక చోటికి వ్యాపించును. నడుమునం దిట్లున్న యెడల రొండిగజ్జి యనబడును. కొందఱు దీనిని ఎంగిటి చిడుము అనియును, తామర అనియును, మేహ పొడ యనియును జెప్పుదురు.

పాదభేదము.

శరీరము యొక్క వ్యత్యాసముచే గుదికాళ్లు పగులును. కొందఱికి మాంసము తెలియునట్లు పగిలి నెత్తురుఱు కాఱుచుండును. నడుచుటకును సాధ్య ముకాదు.

ముఖదూషికము.

ఇది యౌవనమునందుండు వారికి ముఖమునందు కలుగును. ఇదే మొటిమ అనఁబడును.

లాంఛనము.

రక్తము చెడి శరీరమునం దచ్చటచ్చట నల్లగను, తెల్లగను మచ్చలు కలిగియుండును. వీని యందు కొన్ని సాధ్యము. కొన్ని అసాధ్యము. సాధారణముగా అనేకులకు ముఖమునందు ఇది కలుగుచున్నది. దీనినే వ్యంగ మని చెప్పుదురు.

అజగల్లి.

బాలురకు స్నానమును స్తన్యమును భోజనమును క్రమముగా లేనందుచేతను, పెద్దలకు మేహముచేతను శరీరమునందు బొబ్బలు లేచును. దీనియందుండు చీము పైటరాకమునుపు వేదనగా నుండును. చీము వెడలిన తర్వాత శీఘ్రముగా చికిత్సచేయవలయును. ఆలస్యముగా చేసినయెడల వ్రణరోగముగా పరిణమించును.

వాంక్షణస్థాన విద్రధి.

రోగస్త్రీసంభోగముచేత గజ్జలయందు గడ్డ కట్టును. వాపును నొప్పియు నుండును. ఇదే బడి సెగడ్డ యనబడును. ఈ గడ్డ పగులుట అరుదు. ఇది అస్థిలికాఉపదంశ రోగ భేదము. ఇదిగాక వేఱుచోట్లనైనను గాయముగాని, లేక గడ్డగాని యుండిన యెడల ఆస్థానముతో సంబంధించిన నాడియందును సంధులయందును బుడిపికట్టి నొప్పిగానుండుటయును కలదు.

ఉపదంశము.

ఈ రోగము గోరు తాకిగాని, పల్లుతాకిగాని, కుయోని (రోగముగల స్త్రీయొక్క) సంబంధము వలనగాని శిశ్నమునకు కలుగుచున్నది. దీనిని లింగవ్రణమనియు, మేహవ్రణమనియు, గుహ్యవ్రణమనియు, అలజీవ్రణమనియు, ఫిరంగి రోగమనియు, చిట్టిఫిరంగియనియు, కొఱుకు అనియు చెప్పుదురు. తఱుచుగా ఈ రోగము రోగస్త్రీ సంభోగ కాలమునందు లింగము మీఁదగాని,

లింగకవచమైన చర్మము మీఁదగాని విషసీము పడుచోట లేచును. కొందఱు సర్షపికా రోగమునుకూడ మేహవ్రణమని భావించెదరు.

ఉపదంశ వ్రణవిషమువలె శరీరమును నశింపఁజేయు రోగము వేఱొకటియు లేదు. ఇది సకల ధాతువులను శోషింపఁజేయును. రక్తక్షీణమును జేయును. అశక్తిని పుట్టించును. శరీరము లోపలి అవయవములకు నష్టమును కలిగించును. నేత్రమందము, శిరోరోగము, నపుంసకము, వంధ్యాత్వము, గర్భపాతము, జిహ్వారోగము, నాసికాక్షీణము, కాళ్లుచేతులు పట్లు, బొబ్బలు, గడ్డలు, కుష్ఠము, మేహదద్దులు, తీట, ఈ మొదలగు అనేక రోగములను కలుగఁజేయుచున్నది.

ఈ రోగమునందు పలవిధ భేదములు కలవు. వానిని నాలుగు విధములుగా భాగింపవచ్చును.

1. అష్ఠీలికా ఉపదంశము:—దీనిని కఠినోపదంశము అనియుఁ జెప్పవచ్చును. ఈరోగమునకు పాకుడుగుణముకలదు. రోగస్త్రీతో సంభోగము

చేసిన 2-4-6 దినములకుమీఁద గ్రంథులు లేచును. ఈ గ్రంథులయందు చీము ఉండదు. విషనీరు గజ్జలయందు నిల్చినయెడల వంక్షణాస్థాన విద్రధి యగును. అనఁగా రెండుప్రక్కలయందును ఒడిసె గడ్డలు లేచును. తఱుచుగా ఒక ఒడిసెగడ్డయే లేచును. ఈగడ్డ ఱాయివలె బిరుసుగా నుండును. చాలాదినములుండి తర్వాత నిమ్మళించును. ఈ గడ్డపగులదు. విషనీరు శరీరమునందు వ్యాపించి పలువిధములైన మేహదద్దులను కలుగఁజేయును.

2. మృదూపదంశము:—ఈవ్రణము విషనీరు తలిగిన 2-3 దినములకు తర్వాత వ్రణములు లేచి చీముకాఱుచుండును. ఈబొబ్బలు సుమారు ఒకటి రెండు నెలలలోపల స్వస్థమగును. ఈరోగము శరీరమునందు వ్యాపింపదు. ఒకానొకసమయమును ఒడిసెగడ్డగా లేచినయెడల అదిపండిపగిలిపోవును.

3. వ్యాపకోపదంశము:—ఇది లింగమును తినుచు నానాటికి లింగమును తగ్గించి వేయును. పలుచోట్ల వ్రణములు లేచును. శీఘ్రమున నివృత్తి

కాదు. దీనియందు ఒడిసెగ్గయు కలుగును. ఈరోగము శరీరముమీఁద వ్యాపింపదుగాని ఉదరములోపల వ్యాపించి పొత్తికడుపును వ్రణము చేయును. ఇది అసాధ్యరోగము.

4. పర్యపితోపదంశము :— ఈ వ్రణము మిగుల దుష్టమైనది. ఈవ్రణము శరీరమునందు వ్యాపించి చెడుపు చేయకపోయినను విషనీరుపడిన చోటుమాత్రముముఱిగిపోవును. ఇదిఒడిసెగ్గను కలిగింపదు. లింగము, లింగచర్మము ముఱిగినప్పటికిని అది పడిపోయినయెడల త్వరగా ఆరిపోవును. ఈరోగము శరీరమును త్వరగా క్షీణింపజేయునట్టిదిగా నున్నది.

కండూతి.

ఇది చర్మరోగము. కొందఱికి పలుమాఱు వచ్చును. శరీరమును అలక్ష్యముగా చూచువారికిది సదాయుండును. దద్దులు, పుండ్లు, బొబ్బలు, తీట, ఇవి యన్నియును ఈరోగ భేదములు,

ఈరోగమునకు సాంకరము గుణముకలదు. కావున ఈరోగముగలవారితో సాంగత్యము, వారిబట్టలను కట్టుకొనుట, వారిపక్కయందు పరుండుట, వారు భుజించిన యాకులో మరల భుజించుట, ఈ మొదలగునవి కూడదు. ఈ రోగము పురుషుల చేతనే కలుగును. కుమారులయందును పురుగు లుండును. దీనినే పామారోగమనియు, కజ్జారోగ మనియు, కోరి మనియు, జెప్పుదురు.

శీతపిత్తము.

పైన చెప్పిన విధముగా అన్నిగుణములు నంటి దద్దులుగా నుండినయెడల శీతపిత్త మనియును, ఆమపిత్త మనియును, దద్రురోగ మనియును జెప్పుదురు. ఈ దద్దులు కొందఱికి అప్పుడేవచ్చి అప్పుడేనిమ్మళించును. దీనికి కాలనియమము లేదు. తఱుచుగా బాలుర కిది వచ్చుచుండును. దీనినే కొందఱు "పురుగుకాటు" అనియును జెప్పుదురు.

భగంధరము.

ఈరోగమునుగూర్చి పలువిధములుగా శాస్త్రములయందు జెప్పఁబడి యున్నది. ఇది లింగ

స్థానము లేక యోనిస్థానము మొదలు గుదస్థానమునకు లోపల నెచ్చోటనైనను లేచును. ఈ వ్రణమునందు చిన్నరంధ్రములు కలిగి అందుండి చీము స్రవించును. ఆ సనద్వార సమీపమునందున్న నెడల మలము స్రవించును. ఈ రోగము ఉష్ణాధిక్యముచేతను, మూలవ్యాధి కలవారికిని, మేహరోగులకును కలుగును.

చిల్వము.

గోటికి సమీపమునందు బొబ్బలేచి వాచి నొప్పిగా నుండును. కొందఱికి జ్వరము ననుసరించును. దీనియందు చీముండువఱకును వేదనయుండును. చీముపచ్చిన తర్వాత నిమ్మళించును. ఇదే గోరుచుట్టు. దీనిని అక్షతరోగ మనియును జెప్పుదురు.

అగ్ని రోహిణి.

దీనినే తత్కాలమునందు మహామారి (ప్లేగు) రోగమని చెప్పుచున్నారు. ఈరోగము జ్వరము కలవారికి పిత్తోల్బణమైన వాతాదులచేత చంకల

యందు మాంసఖండములవలె గడ్డలు లేచును. ఇవి నిప్పులోఁ గాల్చినట్లు నొప్పిగా నుండును. 5-7-15 దినములలోపల మృతిని కలిగించును. ఈ దినములు తప్పినయెడల సాధ్యము.

బిదారిక.

పైన చెప్పినవిధమైన గడ్డలు గజ్జలయందున్న యెడల బిదారిక యనఁబడును. ఈ గడ్డ నేల గుమ్మడుగడ్డవలెనుండుటచేత బిదారిక (విదారిక) యనఁబడెను.

కంఠగ్రంధి.

గొంతులోపల రెండుప్రక్కలయందు నుండు గోళములు వాచి నొప్పిగా నుండును. ఏదియు మ్రింగుటకు కాకుండును. ఇది శీతలముచేత గలుగును. దీనినే గళగ్రంధియని చెప్పుదురు. మలము మీఁద ఉమియుటచేత నిట్లు కల్గునని పామరులు కొందఱందురు.

గండమాల.

కంఠముచుట్టును రక్తదోషముచేత మాలిక వలె గడ్డలుగా లేచును. వాపుండును, వేదనయుండును. ఈ గడ్డలు పగిలి వ్రణమగును. శీఘ్రమున నివర్తి యగుటలేదు. ఇది తలిదండ్రుల వలన నుండి శిశువులకుఁ గలుగుచున్నది. ఈ రోగమును కంఠమాల యనియుం జెప్పుదురు.

మసూరికా.

ఇది అనేకవిధములు. ఇదే స్ఫోటకము. పెద్ద బొబ్బలు లేచినయెడల పెద్దమ్మవారని చెప్పుదురు. చిన్నవిగా తీటకల్గి కందూతివలెనున్న యెడల క్షుద్రమసూరికయనియును, చిన్నమ్మవారనియును; దద్దులువలె నున్నయెడల తట్టమ్మవారనియును; చెప్పుదురు. ఈ అన్నిరోగములయందును ఆదియందు జ్వరముండును. పెద్దమ్మ రోగమునందు మాత్రము మిగుల బాధగానుండును. కొన్ని సమయములయందు అతిసార వ్యాధిని కలిగించును. ఈరోగము సోకుడువ్యాధిగా నున్నది.

సద్యోవ్రణము.

ఇదే గాయమనఁబడును. ఎత్తైనస్థలమునం డుండిపడుట, దెబ్బవలన గాయమగుట, కత్తిమొదలగు ఆయుధములచే పోటుతగిలి గాయమగుట, గాజుపెంకులు లేక ముల్లువంటి యితరాయుధములు గుచ్చుకొనుట, ఆయుధాదులచే అవయవములలో నేభాగమైనను ఖండింపఁబడుట, కాళ్లుచెప్పులు పైన బడుట, పశ్వాదులు కుమ్ముట, ఈ మొదలగు వానిచే హఠాత్తుగ సంభవించును. ఇది క్షతరోగ మనఁబడును.

కర్ణాలజి.

చెవికి సమీపమునందుండు గోళము వాచుట వలన నొప్పిగానుండును. ఇది సోఁకుడు వ్యాధి. గాలిమూలముగా సంభవించుచున్నది. కొందఱు దీనినే పుట్టాయి అమ్మవారనియును, బంగారు నిమిత్తమై వాచినదనియును తలంచుచున్నారు.

ఉన్మాదము.

దీనినే పైత్యమనియు, పిచ్చియనియు, వెఱ్ఱి యనియు, మదమనియు జెప్పుదురు. ముఖ్యముగా ఈ రోగము మెదడు చెడుటచేతనే కలుగుచున్నది. ఇందు బుద్ధియు, జ్ఞానమును లేకపోవుచున్నది. వేయి మాటలేల? ఈ రోగికి సుఖదుఃఖములే లేవు.

భూతోన్మాదము.

ఈ రోగమును పిత్తోన్మాదమనియు, పిత్తజోన్మాదమనియుఁ జెప్పుదురు. ఇది సూతికాసన్నిపాత రోగమునం దొక భేదము. ఈ రోగమునందు మున్నువిన్న తనకుఁ దెలియని భాషలలో నొకటి రెండుమాటలాడుటయు, నవ్వుటయు, ఏడ్చుటయు, ఇత్యాది గుణములుండును. దీనినే పిశాచము పట్టినదని చెప్పెదరు. ఉన్మాద రోగమునకును అపస్మార రోగమునకును గల భేదమును తెలిసికొని చికిత్స చేయవలయును.

ఆంత్రవృద్ధి.

ఈ రోగమునందు ఆంత్రశోథి ద్వ్యాతరోగ లక్షణములే కనబడును. అయినను దీనియందు జీర్ణశక్తి లేకుండును.

గ్రహణి.

ఇందు స్వాభావికముగ మలవిసర్జన మగుటకు విశేషముగా పలుమారు విరేచనమగును. ఆ మలము నీళ్లుగాగాని, నురుగుగాగాని, గుజ్జుగాగాని, పిండికలిపినట్లు తెల్లగాగాని యుండును. కడుపు ఉబ్బును. మ్రోతయుండును. పుల్లత్రేనుపులు వచ్చుచుండును. దీనినే అజీర్ణభేదియనియు, ఉష్ణభేదియనియు, భేదియనియు చెప్పుదురు. ఈ రోగమునందు ప్రేగులకు తాపిత ముండదు.

అశ్మరి.

మూత్రమునందుండు ఉప్పు, రాళ్లుగా పరిణమించుటకు అశ్మరి యని పేరు. ఇసుకవలె సన్నమొదల

శర్కరాశ్మరియనియును, గులకఱాళ్లవలె నుండిన యెడల గ్రావాశ్మరి యనియును పేరొందును. మూత్రాశయ రోగములన్నియు ప్రమేహరోగ భేదములే. మూత్రపిండమునందు ఱాళ్లుకల్గి మూత్రద్వారమును అణచుచున్నది. అపుడు మూత్రము క్రమముగా రానందుచేత మూత్ర ద్వారము మొదలు మూత్రస్థానమువఱకును అతివేదనగా నుండును. మఱియు నడుము బీజములు తొడలు ఇవియు నొప్పిగా నుండును. వాంతి యుండును. బీజములు మీఁదికెక్కును. కొన్నిసమయములలో జ్వరమును వచ్చును. మూత్రబంధముచే కాళ్లు చేతులు చల్లనగుటయు కలదు. అశ్మరి (ఱాయి) బైటికివచ్చినమీఁద బాధయుండదు. ఱాయి పెద్దదిగా నున్నయెడల మూత్రనాళమును మూసికొనును. అపుడు నడుమునందు నొప్పియు, లింగమునందు వేదనయును, మూత్రాశయమునందు మంటయు నుండును. ఈమూత్రరోగమునందు పలువిధములైన భేదములుకలవు.

మూత్రకృచ్ఛ్రము.

ఈరోగము మూత్రము బైలువెడల నందు చేతను, మూత్రము లేకపోవుటచేతను, మూత్రద్వారము సంకుచిత మగుటచేతను, మూత్రద్వారమునందు మాంసము పెరిగి ఆమార్గమును అడ్డగించుటచేతను కల్గును. సహజముగా ఉష్ణముచేతనే కొందఱికి మూత్రకృచ్ఛ్రము సంభవించుచున్నది.

మూత్రదాహము.

ఇందుమూత్రము విడుచునపుడు మంటలుండును. మూత్ర ద్వారమునందు ఉష్ణ అధిక్యమై జలము తక్కువ యగుటచేతను, మూత్రనాళము వ్రణమువలె నుండుటచేతను, మిగుల వేదనగా నుండును. అప్పుడప్పుడు నీరు కొంచెము కొంచెముగా దిగును. మూత్రాశయమునందు మూత్రము నిండి యుండు నట్టు తోఁచును. దీనినే నీరుచురుకు అని యును జెప్పుదురు. ఇది మిగుల వెట్టచేత కల్గుచున్నది.

మధుమూత్రము.

ఈ రోగము మెదడు, అన్నాశయము, పక్వాశయము, ఇవి చెడుటచేతను; లేక రోగస్త్రీ సంబంధము చేతను కల్గును. మిగుల మూత్రము దిగును. దీనియందొకవిధమైన ద్రాక్షశర్కరవంటి శర్కర యుండును. ఈరోగియొక్క మూత్రము నందలి తీపును గ్రహించుటకై చీమలును ఈగలును మూగును. దీనికి క్షుద్రమేహమనియు, మధుమేహమనియు పేరుకలదు. ఈరోగులకే రాచపుండు (మేహవిద్రధి) కలుగును.

తంతుమేహము.

నూలిపోగువలె తెలుపు పడినయెడల తంతుమేహ మనఁబడును.

నాళావ్రతవాతము.

ఇందు లింగమువాచి మూత్రము దిగునపుడు మిగుల వేదనగా నుండును.

బహుమూత్రము.

ఇందు త్రాగినజలము కంటెను మూత్రము అధికముగా దిగును. దీనియందు చక్కెరయుం డదు. ఈ రోగికి అధిక దాహముండును. బల హీనముండును. దీనిని అతిమూత్ర మనియును, మూత్రాతిసార మనియును జెప్పుదురు.

మూత్రక్షయము.

మూత్రాశయ స్థానమునందు మూత్రము ఊరనందుచే దిగుల తక్కువగా మూత్రము వచ్చును. లేక మూత్రము దిగకుండును. దీనినే మూత్రాఘాత మనియును, అమూత్ర మనియును జెప్పుదురు.

మూత్రవస్తి.

మూత్రము బొట్టుబొట్టుగా అపుడపుడు పడు చుండును. ఇదే వసామేహ మనఁ బడును.

రక్తమేహము.

మూత్రముతోఁగూడ రక్తము పడును. లేక ఉత్తనెత్తురు స్రవించుటయు కలదు. ఇదే ఎఱ్ఱసెగ యనఁబడును.

ప్రమేహము.

రోగస్త్రీ సంభోగమువలన మూత్రద్వారము వ్రణమై అందుండి తెల్లగా చీమువలె మూత్రముతో స్రవించును. శరీరప్రకృతిననుసరించి నలుపు, పచ్చ, ఎఱుపు, ఇత్యాది వర్ణములుగను స్రవించును. ప్రమేహరోగారంభమునందు దాహము, నిస్సత్తువ, పెదవు లెండుట, శరీరవేదనము, చెమట, ఇవి కల్గును. ఈరోగము తఱచుగా మనుష్యుని యొక్క బలమును, ఆయువును హరించుచున్నది. దీనినే సెగరోగ మనియు, తెలుపు అనియుఁ జెప్పుదురు. ఇదియనేక విధములు.

ఇక్షు మేహము.

మూత్రము చెఱుకు రసమువలె నుండును. చీమలుమూగును. ఇది మధుమేహమునందించుక భేదముకలదు.

సాంద్ర మేహము.

మూత్రము మందముగాను, ప్రాతమూత్రము వలెను నుండును.

సురా మేహము.

మూత్రము కల్లువంటి కంపు కల్గి గుజ్జుగా నుండును. ఇది తెల్ల సెగయందొక భేదము.

సికతా మేహము.

మూత్రము ఇసుక పోసినట్లుగా స్రవించును.

శుక్ల మేహము.

శుక్లముతోఁ గూడి మూత్రము దిగును. ఇదే తెల్ల సెగ.

శీత మేహము.

మూత్రము తెల్లగను మందముగను నుండును. ఇదియు తెల్ల సెగతోఁ జేరినదే.

పిష్ట మేహము.

మూత్రము నొక పాత్రయం దుంచి చూచిన యెడల అందు అడుగున పిండివలె నుండును.

మంద మేహము.

మూత్రము కొంచెము కొంచెముగా చాలా సేపు దిగును.

లాలా మేహము.

నోటి చొంగవలెను నూలిపోగువలెను మూత్రము దిగును. దీనికి మూత్రమేహమనియు పేరు కలదు.

క్షార మేహము.

చౌటిమట్టి నీటివలె మూత్రము దిగును.

హారిద్రా మేహము.

పసుపు రంగుగా మూత్రము దిగును. ఇదే పచ్చ సెగ.

నీల మేహము.

మూత్రము నల్లరంగుగా స్రవించును. దీనికి కాల మేహమనియు పేరుగలదు. ఇదే నల్ల సెగ.

మజ్జా మేహము.

మజ్జతోఁ గూడి గంజినీళ్లవలె మూత్రము దిగును. ఇది సురా మేహమునందు భేదము.

హస్తి మేహము.

మూత్రము గజమద జలమువలెను ఉష్ణము గను గట్టిగను స్రవించును. ఈరోగులకు పిటక లనెడి పొక్కులు లింగస్థానమునం దుండును.

అస్థిస్రావము.

స్త్రీలయొక్క యోనిస్థానము నుండి పాలవలెగాని, చీమిడివలెగాని, చీమువలెగాని గర్భాశయమునందుండి బైలు వెడలుచున్నది ఇది దుర్బలము, అకాలప్రసవము, వ్యాకులము, అక్రమసంభోగము, అను నీమొదలగు కారణములచేఁ గల్గుచున్నది. రోగారంభమునందు స్రవించు ద్రవము జలమువలె నుండును. దినములైన మీఁద గుజ్జుగా మాఱును. పొత్తికడుపు, యోని, వీపు, ఈ స్థానములయందు వేదనయుండును. క్రమముగా ఈ వ్యాధిగలవారికి అశక్తియు, లేవలేని స్థితియు,

చేతులు కాళ్లు పడిపోయినట్లు నిస్సత్తువయు సంప్రాప్తించును. దీనిని గర్భస్రావమనియు, యోని స్రావమనియు, కుసుమ రోగమనియు, యోని మేహమనియు, మేహగర్భమనియు, గర్భమేహ మనియు, గర్భ ప్రమేహమనియు జెప్పుదురు. ఈ రోగమునందలి భేదమే సోమరోగముగ నున్నది.

సోమరోగము.

ఇది పలువిధములు. స్త్రీలకు రక్తము యోని యందుండి స్రవించునేని రక్తప్రదరమనియును, అసృగ్దర మనియును, రక్త స్రావమనియును, జెప్పుదురు. శుక్లమువలె తెల్లగా యోనియందుండి స్రవించునేని శ్వేతప్రదర మనియును, సోమరోగ మనియును జెప్పుదురు. ఈ సోమరోగ ప్రారంభము నందును కుసుమరోగ లక్షణములచే కష్టయుండును. సోమరోగము వృద్ధియైన పిదప మూత్రాతిసార మనఁబడుచున్నది. స్త్రీలయొక్క మూత్రాతి సారమునందు అపుడపుడు తెల్లగా మూత్రము స్రవించుచుండును. ఇట్లే పురుషులకుసంభవించెనేని ప్రమేహమని చెప్పఁబడును.

సూతికాశూలు.

శరీరము ఆరోగ్యముగా నుండునపుడు బహిష్ఠ యైన యెడల కడుపునొప్పి యుండదు. ఆరోగ్యముగా లేనపుడు బహిష్ఠయైన దినము మొదలు రజస్సు వెడలుచుండు దినములందంతయు కడుపునొప్పిగానుండును. కొందఱికి సూతికా రక్తము చక్కగా వెడలనందుచేతను, కొందఱికి గర్భకోశమునందు వేరవకల్గుటచేతను, కొందఱికి బలహీనముచేతను ఇది సంభవించుచున్నది.

ఈ రోగమును సూతికా వాయువనియు, రక్తగుల్మ మనియు, రక్తవాతపిత్తగుల్మ మనియు, ముట్టుకుట్టు అనియు, జెప్పుదురు.

సూతికాబంధము.

ఈ రోగముయొక్క కారణములను నిర్ధరించుట కష్టము. అయినను వ్యాధి, శీతలము, వ్యాకులము దీనికి కారణములుగ నున్నవి. ఇది మూడువిధములు :—

1. పుట్టినది మొదలు జననేంద్రియములు వ్యత్యాసము చెందియుండుటచేత రజస్వలయే యగుటలేదు. దీనిని మూచకమ్మ అని చెప్పుదురు.

2. రజస్వల యైనప్పటికిని రజస్సు చక్కఁగా వెడల కుండును.

3. కొందఱికి రజస్సు చక్కఁగా వెడలుచుం డియు కొన్నాళ్లకు బొత్తిగా నిలిచిపోవును.

సూతికాసన్ని.

ఈ రోగము వారివారి శరీరతత్త్వము నను సరించి వివిధములుగా కన్పడును. ఎడమప్రక్క పొత్తికడుపునందు వేదన యుండును. మఱియు బంతివలెనుండు నొకవాయుప్రముద్ద లేచి ఱొమ్ము నణచును. శ్వాసము విడుచుటకు కష్టముగా నుం డును. అప్పుడు చేతులతో ఱొమ్మును బాదుకొం దురు. శరీరమువణకును. చేతులు కాళ్లు విదిర్చు చుండును. కన్నీరు కాఱును. ఈ రోగమునందు నవ్వు, ఏడ్పు, ఎక్కిళ్లు, క్షయము, పక్కశూలల,

దగ్గు, గొంతుకమ్ముట, కష్టశ్వాసము, తుమ్ము, ఆవులింత, మూత్రబంధకము, మూత్రము అధికముగా స్రవించుట, ఇత్యాదిలక్షణము లుండును. కొందఱు ప్రజ్ఞయే లేక పడియుందురు. కొందఱికి వాతరోగమునందువలె చేతులు కాళ్లు పట్టుకొనును. దేహమంతయు నొప్పిగను వ్రణమువలెను నుండును. కొందఱికి ఆకలి అధికముగా నుండును. కొందఱికి ఆకలియుండదు. కొందఱికి జలమల విసర్జనము కూడ పడకయుండే యగుచుండును. ఈ రోగమునకు తగిన చికిత్స చేయవలయును. కొందఱు దీనిని పిశాచము పట్టినదని భావించెదరు.

అనేకులు ఇది స్త్రీలకే గల్గుననెదరు. ఈరోగము పురుషులకును గల్గుచున్నది. దీనికిఁ గారణము నరములయొక్క బలహీనమే గాని వేఱుకాదు.

సూతికావాతము.

ఈ రోగలక్షణమును గూర్చి పలువురు పలు విధములుగాఁ జెప్పుదురు. దీనికి ముఖ్య కారణమే మనగా, సూతిక యనెడు రజస్సు బలహీనము చేత

చెడి అది తెలుపగును. ఎప్పుడు రజస్సునకుదోషము కల్గి తెలుపైనదో అది మొదలు శరీరము నందలి రక్తమును చెడిపోవును. అందుచేత ముందుగా ముఖము తెలుపగును. ఆమీఁద శరీరమును వివర్ణమగును.

వంధ్యత్వము.

స్త్రీలకు గర్భాశయమునందు దోషముండినను, పురుష వీర్యము చాలినంత లేకుండినను, స్త్రీ రజస్సు తక్కువవైనను, గర్భమున క్రిములుండినను, సూతికావాతాది రోగము లుండినను, గర్భము నిల్వదు.

రజస్వలా దర్శన దోషము.

గొడ్డురాలు తనకు బిడ్డకలుగు నిమిత్తమై ముట్టుస్నానానంతరము నందు ఏశిశువును జూచునో ఆ శిశువు క్రమముగా క్షీణించుననియును, లేక గతించుననియును, ఒకవేళ బ్రదికినను బ్రదుకుననియును, ఆ గొడ్డురాలు గర్భముదాల్చి వృద్ధిని

జెందుననియును, ఆ గోష్ఠురాలు చూచిన శిశువు మగ శిశువైన యెడల మగశిశువును, ఆడు శిశువైన యెడల ఆడుశిశువును కనుననియును జెప్పంబడి యున్నది. ఇట్లు చూడబడిన శిశువునకు సంభవించున దేమనఁగా, కడుపు ఉబ్బియుండును, తల వంగియుండును, తల వెండ్రుకలు రాలుచుం డును, జ్ఞాపకము తక్కువగా నుండును, నోరెండు చుండును, అరకంటిచూపు కల్గియుండును, కాళ్లు చేతులు సన్నగిల్లుచుండును, దినదినము చిక్కి పోవుచుండును. ఈ లక్షణములను రజస్వలాదర్శ నమని గ్రహించి మంత్ర తంత్రములు చేయక మాంద రోగము లేక గణ రోగమని గ్రహించి చికిత్సయే చేయవలయును.

గర్భభ్రంశము.

ఇందు గర్భము ఆస్థానమునుండి తప్పిపోవును. కొందఱికి గర్భము క్రిందికి జాఱిపోవును. కొంద ఱికి ఉదరమువంటే గర్భగోళము వేఱుస్థానమున నిల్చి యుండును.

గర్భాశయవక్రత్వము.

గర్భకోశము ముందుగా నైనను వెనుకగా నైనను అడ్డముగా నైనను లేక ఏదో యొకవిధ ముగా నైనను తిరిగిపోవును. దీనినే మూఢగర్భ మని చెప్పుదురు.

గర్భపాతము.

ఈ రోగము అస్థిస్రావమునం దొక భేదము. గర్భమునిల్చిన మూఁడునెలలకులోపల గర్భము చెడిస్రవించుటకు గర్భస్రావమనియును, ఆఱునెల లకు మీఁద గర్భము విచ్ఛిత్తియై స్రవించుటకు గర్భపాతమనియును నామము. ఈ గర్భపాతము నందు రక్తము అధికముగా వెడలును.

గర్భాశయ తాపితము.

ప్రసవమైనతర్వాత పొత్తికడుపునందు వేదన యుండును. వ్రణమువలె నుండును. జ్వరమునుం డును. మూత్రము తఱుచుగా దిగును. భేదియగు టయు కలదు. యోనియందుండి దుర్నీరు స్రవిం

చుచుండును. దినములైనమీఁద గర్భస్థానము వృద్ధినై బ్రాయువలె నగును. కొందఱికి యీ రోగము అపూర్వముగా ఇతరసమయముల యందును కనుపించుచున్నది.

సుఖ సన్ని.

బహిష్ఠయైన దినములు మొదలు నాలుగు దినములలోపల సంభోగము చేసినను, లేక తైలస్నానముచేసిన పురుషుఁడు స్త్రీసంభోగము చేసినను, కొందఱికి జ్వరము వచ్చును. ఆ జ్వరము సన్నిపాత లక్షణములతోఁ గూడియుండును. మఱియు మేదస్సు చెడిపోవును. ఈ సన్నిరోగము కొన్ని సమయముల యందు అసాధ్యముగ పరిణమించును.

గర్భ మూర్ఛ

ఈరోగము గర్భిణిస్త్రీలకును ప్రసవించిన స్త్రీలకును గల్గును. మూర్ఛ కల్గినపుడు ప్రజ్ఞ యుండదు. ప్రజ్ఞ వచ్చినమీఁద వైకముగ

నుండును. ఇట్లు ఒకమాత్రేగాక పలుమారులు సంభవించుచుండును. ఈరోగము మూత్రపిండములందలి రక్తక్షీణము చేతనే కల్గుచున్నది.

యోని శూల.

ప్రసవించిన తర్వాత శీఘ్రముగ యోనిని, శిరస్సును, వస్త్రాదులచే బంధింపక పోయినయెడల వాయువు ప్రవేశించి హృదయము, శిరస్సు, పొత్తికడుపు, వీనియందు శూలను కలుగఁజేయును. దీనినే మక్కల్ల యని చెప్పుదురు.

యోని కందము.

అతి సంభోగము, అతి శ్రమము, అతి నిద్ర, అత్యుష్ణము, వీనిచేత యోనియందు నిమ్మకాయవలె నొక మొలక కల్గుచున్నది. దీనినే కొందఱు అడుగు దిగుట, గూద, అని చెప్పుదురు.

స్తన్యరోగము.

ప్రసవించిన స్త్రీలకు పాలుకట్టుకొని యుండుటచేత స్తనములయందు వేదన యుండును.

స్తన్యహీనము.

స్త్రీలలో కొందఱికి పాలు బొత్తిగా చేపక యుండును.

పరిభవము.

గర్భిణి స్త్రీయొక్క స్తన్యమును శిశువు పానముచేసిన యెడల దగ్గు, అగ్నిమందము, వాంతి, మైకము, ఒడలెండిపోవుట, ఇవి కల్గును. దీనినే పారిగర్భ్య మనియును జెప్పుదురు.

స్తన విద్రధి.

కొందఱికి స్తనములయందు గడ్డలేచును. దీనికి విద్రధి చికిత్సయే చేయవలయును.

రదనోద్భవము.

బిడ్డలకు పండ్లు మొలుచునపుడు అవి చిగుళ్లలో నుండి వెలికి రాకపోయినప్పుడు జ్వరము, ఛర్ది, మూర్ఛ, మైకము, ఈ మొదలగు రోగములు కల్గును.

కుండాలరోగము.

బాలురకు శరీరమునందు ఎఱ్ఱగా పుట్టునట్టి గడ్డలు కుండాల మనఁబడును. దీనినే చెవ్వగడ్డలనియును, మచ్చలనియును జెప్పుదురు.

క్రిమిరోగము.

బాలురకు కడుపునందు పురుగులుండును. ఈ పురుగులు మిగుల చిన్నవిగను, మిగుల పెద్దవిగను నుండుట కలదు. ఇవి కడుపునం దున్నపుడు కడుపునొప్పి, మైకము, జ్వరము, వాంతి, భేధి, అన్న ద్వేషము, ఇవి కల్గును. ఈ పురుగులు పెద్ద వారికిని యుండును.

మందము.

ఈరోగము శిశువులకును బాలురకును గలుగును. ఇందు కడుపుబ్రేంత, ఒళ్లువాపు, కంన్ను మూతలుబడుట, ఆమమును రక్తమును కలిసి భేదియగుట, పైయూపిరితీయుట, జ్వరము, భేది, పక్క లెగురవేయుట, ఒళ్లు చిక్కిపోవుట, మెడ సన్నగిలి యుండుట, బొమ్మెముకలు కనబడుట.

జీర్ణశక్తి లేకపోవుట, ఇవి కలిగి యుండును. దీనినే గణరోగమని కొందఱు చెప్పుదురు.

పాండు.

ఈరోగమునందు శరీరము తెల్లగా నుండును. శోఫ రోగలక్షణములు కొన్ని యుండును. అయినను ఇందు శరీరము వాపుగా నుండదు. రక్తక్షీణమే దీనికి ముఖ్యకారణము. బూడిద, మన్ను, ఇటికరాయి పొడి, బలపము పొడి, బొగ్గు, చింతపండు, వక్క, ఇట్టి వస్తువులను తినుటచేత కూడ ఇట్లగుట కలదు.

కామిలా.

ఈరోగము యకృత్తు నందుండి కల్గు పిత్తజలము రక్తముతోఁ జేరినగాని, లేక ఆపిత్తజలము ప్రేగులలోఁ జేరుటకుగాక మఱల ఆరక్తముతోఁ జేరినగాని కల్గుచున్నది. ఇందు కండ్లు, గోళ్లు, ముఖము, చర్మము, మూత్రము, ఇవి యన్నియు పసుపు రంగుగా నుండును. మలము తెల్లగా నుం

డును. ఆయాసము, నోటియందు చేఁదు, మైకము, సోమరితనము నుండును. కొందఱికి శరీరము వాచుటయు కలదు. దీనినే పిత్తపాండు రోగమనియు, పిత్తకామిలా రోగమనియు, యకృతూదరమనియుఁ జెప్పుదురు.

నపుంసకత్వము.

ఈ రోగము పురుషులకు గల్గును. ఇంద్రియనష్టమే దీనికిఁ గారణమని కొందఱు చెప్పుదురు. ఇంద్రియము నష్టమగుట లేదు గాని దానియుపయోగము మాత్రము తప్పి పోవుట కలదు. కొందఱికి పుట్టుక మొదలు జననేంద్రియములకు పటుత్వము లేకుండును. దీనికి చికిత్సచేసి ప్రయోజనములేదు. ఇట్టి పురుషులే ఖోజ్జాలనఁబడెడి పేడి జనులు. వీరిచర్య స్త్రీలచర్యతోఁ దుల్యముగ నుండును.

ధ్వజ భంగము.

దీనియందనేక భేదములు కలవు. రోగవిశేషములయందు శుక్లస్రావనాడికి బలము తగ్గిపోవు

టచేతను; వీపు, తల వీనిపై దెబ్బపడుటచేతను; మధుమూత్ర రోగము చేతను; ఉష్ణక్షయము చేతను; శీతలపదార్థ సేవనముచేతను; భయముచేతను; మనోవ్యాకులముచేతను; బాల్యమునుండి ముష్టిమైథునము చేయుటవలన నాళము క్షీణమగుట చేతను; బాల్యమునందే స్త్రీభోగ మధికమగుట చేతను; శుక్లవృద్ధి తక్కువయైపోవుట చేతను; దండవృద్ధి లేకపోవుచున్నది.

శీఘ్ర స్ఖలనము.

కొందఱికి మేహరోగముచేతను, కొందఱికి మూత్ర రోగముచేతను, కొందఱికి అత్యుష్ణము చేతను, కొందఱికి శరీరప్రకృతి వ్యత్యాసముచేతను అతి త్వరితముగా ఇంద్రియము స్ఖలనమగును.

స్వప్న స్ఖలనము.

సదా కామసంబంధమైన విషయములను చింతించు వారికిని, సదా సంభోగేచ్ఛకలవారికిని, ముష్టిమైథునాభ్యాసముకలవారికిని, విశేషముగా ఇంద్రియము ఊరుచుండు వారికిని, రాత్రికాలము

నను, లేక పగటి యందును, నిద్రబోవు నపుడును స్ఖలన మగును. కొందఱికి జాగ్రదవస్థయందును స్ఖలనమగుట కలదు. ఎట్లయినప్పటికిని తనంతట స్ఖలనమగు వారికి అశక్తి, జ్ఞాపకహీనము, తలనొప్పి, నేత్రమందము, అజీర్ణము, శూల, క్షయము, మూర్ఛ, కాకిసోమాల, ఉన్మాదము, మైకము, ఇత్యాది రోగములు కల్గును.

శిరోరోగము.

తలకు అనేకరోగములు సంభవించుట కలదు. తలనొప్పినిగూర్చి సూర్యావర్తవాతమును చంద్రావర్తవాతమును జూచి తెలిసికొనునది. తలనొప్పి అనేక వ్యాధులు వచ్చుటకుముందును, వచ్చినపుడును గల్గుచున్నది. ఈ తలనొప్పి సంభవించిన దానికి యేరోగము కారణమో ఆరోగమునకు చికిత్సచేసిన యెడల శాంతమగును. కొన్నిసమయములయందు తలనొప్పిమాత్రము వచ్చుటయు కలదు. అయినను పొగ, మంచు, ఎండ, వాన, నిత్యసంయోగము, నిద్రాభంగము, చింతన,

ఏవన్ను, అతిజలపానము, బహుభాషణము, ఈ మొదలగు వానిచేతను తఱుచుగా తలనొప్పి సంభవించుచున్నది. ఇట్టి తలనొప్పిని అర్ధభేద రోగమని యును చెప్పుదురు.

శిరస్తాపము.

తలలో పోట్లు పొడుచును. మిగుల వేదనగా నుండును. ఎండను జూచుటకు కాకుండును. నాసిక యందు జలము కాఱుచుండును. నెత్తి పగిలి పోవు నట్లుండును. దీనినే శిరోశూలయనియును, కపాల శూల యనియును, జెప్పుదురు.

రక్తశిరస్తాపము.

పైనజెప్పిన గుణములతోఁ గూడ జ్వరము, చెమట, మైకము ఇవియు నుండును.

ఇంద్రలుప్తము.

పిత్తాధిక్యముచేత శిరస్సునందుండు రోమములు రాలిపోవును. అనఁగా ఇంద్రలుప్తమనెడి పురుగు రోమముల యొక్క మూలములను కొఱికి

వేయును. రోమములకుదుళ్లు మందమై పడిపోయిన యెడల మఱల మొలుచును. రోమమూలము చెడినమీఁద మొలువదు. తలలో చెమట విశేషముగా పట్టువారికి వెండ్రుకలు త్వరగా రాలిపోవును. కొందఱికి పరంపరగా నీస్థితి కల్గుచున్నది. జ్వరాది రోగములయందు చర్మమునకు బలముతగ్గి రాలి పోవును. బలముకలిగినమీఁద మఱల మొలుచును.

ఖలతి.

కపాలమునందు వెండ్రుకలు మొలవక నున్నగా గోరువంటి రంగుగా నుండును.

యూకారోగము.

వ్యాధిచేతను, చెమటచేతను తలయందు పేను పట్టును. ఇది తఱుచుగా తలలో మురికి చేరుట చేతనే కల్గును.

పలితము.

పిత్తాధిక్యముచేతనే గాక, వ్యసనము, అతి సంచారము, అతిభయము మొదలగు కారణ

ములచేతను వెంట్రుకలు నెరిసిపోవును. పిత్తాధిక్యముచే నెరిసినయెడల శరీరప్రకృతి ననుసరించి కొందఱికి ఔషధాదులచే మఱల నలుపగుచున్నది.

శిరోవ్రణము.

బిడ్డలకును, బాలురకును, పెద్దలకును, శిరస్సునందు వ్రణము కల్గుచున్నది. తలయందు బిడ్డలకు కండూతి (చుండు=కరపాణి) మొదలగు రోగములు సంభవించుచున్నది. వీనికి ఆయా రోగ చికిత్సలే చేయవలయును.

కుండాలరోగము.

బాలురకు శిరస్సున సంభవించునట్టి దద్దులు, గజ్జి, బొబ్బలు, గడ్డలు, ఈ మొదలగునవి. ఈ కుండాలరోగమునే కరపాణియని కొందరందురు. ఇది తఱుచుగా కాళ్లయందును కల్గుచున్నది.

విష వ్రజము.

బిడ్డలకు అజీర్ణముచేత రక్తము చెడి నరముల ద్వారా చర్మముపై కంఠమాలి (గజ్జి) గల్గును. దీనికిని కంఠమాలి చికిత్సయే చేయవలయును.

ముఖ పాకము.

నోటియందు బూరుగముండ్లవలె నుండును. ఇట్లు బిడ్డలకు కలుగునని కొందఱనిరి. అందఱికి నిట్లు కలుగుట యనుభవము. ఇదే శ్లేష్మజిహ్వ యనంబడును. దీనినే కొందఱు ముఖదూషికమని చెప్పెదరు.

ఆస్య పాకము.

నోటియందు కలుగు వ్రణము. దీనిని ముఖ పాకమనియు చెప్పనొప్పును. ఈ ద్వివిధనామములందు భేదము లేదు. దీనినే జిహ్వాలజియనియును జెప్పుదురు.

జిహ్వారోగము.

ఇది పలువిధములుగ నున్నవి. జ్వరమునందు నాలుక యెండియుండును. పండినవలె నాలుక

బిగిసి నంటియుండును. సన్నిపాత జ్వరరోగముల యందు నాలుక యెండి ముండ్లవలె నుండును. ఆమాశయవ్యాధియందు నాలుక ఎఱ్ఱగానుండును.

జిహ్వాలసము.

నాలుకయందు కంపుగ నుండును. అనఁగా నోరు కంపనియే గ్రహింప వలయును.

అధిజిహ్వ.

నాలుక వాచి యుండును. చాఁగ కాలును.

ఉపజిహ్వ.

కిరునాలుక పెరిగియుండును. పొడి దగ్గుగ నుండును. నోట నీరూరుచుండును.

వాతజిహ్వ.

నాలుక చిట్లి యుండును. ఇదే జిహ్వాఖండము.

పిత్తజిహ్వ.

నాలుకయందు ఉడికినట్లు దద్దులుండును.

జిహ్వాస్తంభము.

నాలుక కదలక యుండును. మాటలాడుటకు సాధ్యము కాకుండును. దీనిని జిహ్వాస్తంభ వాత మనియును జెప్పుదురు.

తాలుపాకము.

దవడ లోపల వ్రణము లుండును.

కచ్ఛపము.

దవడమీఁద తాఁబేలువలె వాచి నోరు తెరచుటకు సాధ్యము కాకుండును. ఇదే గవదబిళ్ల యనఁబడును.

తాలుపిటకము.

దవడలోపల పొక్కియుండును. మ్రింగుటకు సాధ్యముకాదు.

తాలు శోఫ.

దవడ వాచి యుండును. ఇది గళావృత వాత భేదము.

ఓష్ఠరోగము.

ఇది పలువిధములని చెప్పఁబడి యున్నది. కొందఱికి మంచుకాలమునను, మంచున దడిసినపుడును పెదవులుచిట్లును. ఉష్ణాధిక్యముచేతను పెదవులయందలి మాంసమునకు తాపితముకల్గి వ్రణముపలెనుండును. ఉప్పును కారమును తగిలినపుడు మంటగా నుండును.

ఖండోష్ఠము.

దీనియందు పెదవులు చిట్లి యుండును.

ఓష్ఠార్బుదము.

పెదవి వాచి బొబ్బలేచి యుండును.

దంతభేదము.

పండ్లు నొప్పిగా నుండి దేనిని నమలుటకును, కరచుటకును, సాధ్యము కాకుండును.

దంతశూల.

ఇది పండ్ల నరములతో సంబంధించిన వ్యాధి. దీనియందు చిగుల వేదనగా నుండును. పోట్లు పొడుచును.

దంత చలనము.

పండ్ల వేళ్లకు బలముతగ్గి (లేక చచ్చిపోయి) కదలుచుండును. ఇదే దంతప్రలూన మనఁబడును.

దంతపూయము.

పండ్ల వేళ్ల యందుండి చీము కాఱును.

దంత విద్రధి.

పండ్ల వేళ్లయందు గడ్డలేచి చీము కాఱును. దీనినికూడా కొందఱు దంతపూయమని చెప్పెదరు.

దంత పుటము.

పండ్ల వేళ్లు పుచ్చి పోవును.

దంత మాంసరోగము.

నెత్తురు స్రవించుట, చీముకాఱుట, మాంసము పెరుగుట, ఇత్యాది రోగములు చిగుళ్లకు కలుగు చున్నది. తఱుచుగా రస సంబంధమైన ఔషధములు సేవించువారికి పైనచెప్పిన దుర్గుణములు చిగుళ్లయందు గానంబడుచున్నది. శరీరస్థితి

చెడిన వారికి దినదినము చిగుళ్లు అరిగి పండ్లసెళ్లు కనఁబడుచుండును.

కర్ణస్రావము.

తఱుచుగా బాలురకు చెవిలో చీముకారును. ఇది శరీరస్థితి చెడినందుచేతనే కల్గును.

కర్ణశూల.

ఈరోగము స్పర్శనాడులను సంబంధించిన వ్యాధి. కొందఱికి అప్పుడప్పుడు కల్గి తత్‌క్షణముననే నివర్తించును. ఇందు జ్వరము, వాపు, మొదలగునవి యుండవు. ఇదే చెవిపోటు.

కర్ణవిద్రధి.

చెవినాళమును ఆవరించి యుండు మాంసకు వాపు కల్గును. దీనియందు తాపితరోగ లక్షణము లన్నియు నుండును. జ్వరము వచ్చును. క్రమక్రమముగా వేదన హెచ్చుచుండును. ఈ గడ్డపండి నీరుగానైనను లేక చీముగానైనను స్రవించును. కొన్ని సమయములయందు ఇది అసాధ్యముగ

పరిణమించుచున్నది. దీనికి కర్ణతాపిత రోగమ
నియు పేరుకలదు.

కర్ణక్రిమి.

చెవియందు పురుగు లుండును. ఇది అపూర్వ
రోగము.

కర్ణనాదము.

ఇదే కర్ణఘోషము. దీనియందు చెవిలోపల
శబ్దముగా నుండును.

బాధిర్యము.

ఈరోగమునకు భాధిర్య వాతమనియును పేరు
కలదు. జన్మమునుండి చెవుడుగా నున్న యెడల
మూగ యగుదురు. చెవియందలి కర్ణభేరికిగాని,
లేక శబ్దగ్రాహక నరములకుగాని దోషము కల్గిన
యెడల సంభవించు బాధిర్యము అసాధ్యము.
రోగాదుల చేతను, బలహీనము చేతను, పిత్తౌషధ
సేవనము చేతను కల్గు చెవుడు సాధ్యము. మఱియు
అధికమైన ధ్వనిని వినుటచేతను చెవుడు కల్గు
చున్నది.

నేత్రరోగము.

ఈరోగము అనేక విధములు. దీనిని గూర్చి ప్రత్యేకముగా శాస్త్రములున్నవి. "సర్వేంద్రియాణాం నయనం ప్రధానం" అని చెప్పఁబడియుండుటం బట్టి నేత్ర రోగమును చక్కఁగా పరీక్షించి బుద్ధిశాలురు చికిత్స చేయవలయును.

భ్రూవాటోపము.

ఇది వాతరోగ భేదము. శీతల పదార్థములను దినుట చేతను, తడియుట చేతను, నొసలును నేత్రములును నెత్తియును పలుమాఱు దడదడ కొట్టుకొనును.

కృచ్ఛ్రోన్మీలనము.

దీనియందు నిద్రపోయి లేచిన తర్వాత కంట్ల ఱెప్పలు బిగువై తెరచుటకు సాధ్యముకాక యుండును.

అపజ్కి మేషము.

ఇది కంట్ల రెప్పలయందు వాయుప్రవేశి చేరి రెప్పలను కదల్చినప్పుడు నొప్పిని కలుగఁ జేయును.

సికతా వర్త్మము.

కంట్ల రెప్పల లోపల ఇసుకవలె పిటకములు కలిగి యుండును.

పక్ష్మ శాతము.

కంట్ల రెప్పలయందుండు వెండ్రుకలు రాలి పోవును.

క్లిష్టము.

కంట్ల రెప్పలయందు నీరు గ్రుచ్చుకొని మంటలును, పోట్లును, నుండును.

కుకూణకము.

శిశువులకు పండ్లు మొలుచునప్పుడు కండ్లు ఎఱ్ఱనై కూవలు పెరిగి ఉబ్బి యుండును. పోట్లు పాడు

చును. నెత్తురను చూచుటకు సాధ్యము కాక యుండును.

జలస్రావము.

కండ్లలోనుండి నీళ్లు కారుచుండును. లేక నీళ్లు క్రమ్ముచుండును.

రక్త స్రావము.

కండ్లలోనుండి నెత్తురు కారును. ఇది అపూర్వము.

కఫ స్రావము.

కండ్లలో పుసిళ్లు గట్టును. తెల్లగా గంజవలె నీళ్లు కారును.

పర్వణి.

కండ్లలోను లేక ఱెప్పలలోను పెసర గింజంత బొబ్బలేచియుండును. మంటలుండును. అది పగిలి నెత్తురు కారును.

నేత్రాలజి

నల్లగ్రుడ్లు వాచి తీటగను మంటగను పోట్లు పొడుచున్నట్లుగను నుండును. ఱెప్పలకు పగుళ్లు కల్గును.

పూయ స్రావము.

రక్తముతోఁగూడి పుసి కాఱుచుండును.

శుక్తికము.

తెల్లని కనుగ్రుడ్డునందు నల్లగానైనను, లేక నల్ల గ్రుడ్డునందు తెల్లగానైనను పొర కప్పినట్లుండును. దీనియందు నొప్పియు మంటయు నుండదు.

శుక్లార్మము.

తెల్ల గ్రుడ్డులో తెల్లగా తామరవలె అల్లును. దీని యందు నొప్పి యుండదుగాని వాపు ఉండును. దీనినే అధిమాంసజ మనియు జెప్పుదురు.

పిటకము.

కంటియొక్క గ్రుడ్డునందు ఒకబొబ్బ లేచిన యెడల పిటక మనఁబడును. చాలాబొబ్బలు లేచి వేదనతో నుండినయెడల ఆజికా యనఁబడును.

తిమిరము.

కన్నులకు చూచిన దంతయు విచిత్ర వర్ణములు గను, పొగకమ్మినట్లును, ఎఱ్ఱగను, దేనిచూచినను

దాని యాకృతియంతయు నొకే విధమైన వస్త్రలాం కారముగను, ఎదుటివాని ముఖముచూచిన ముక్కు లేనట్లుగను, సూర్య చంద్ర దీపములు అనేకాకార ములుగను తోఁచును. తిమిరము నందలి భేదమే చత్వారి యనఁబడును.

నేత్రకాచము.

పైనజెప్పిన తిమిరరోగ లక్షణముల కంటె నధికముగా దీనియందుండును.

లింగనాశము.

ఈ రోగమునందు కండ్లు తెలియదు. ఇదే అంధత్వము. దీనియందొక భేదమే సమీపదృష్టి యు నని తెలియునది.

నకులాంధము.

పగటి వేళయందు దేని జూచినను వింతగా నగ పడుచుండును. రాత్రియందు బొత్తిగా కండ్లు తెలి యదు. దీనియందలి భేదమే పగల్చీకటి.

నక్తాంధము.

సూర్యాస్తమయమైనమీఁద కండ్లు తెలియవు. దీపమున్నచో మాత్రము పొగకమ్మినట్లు తెలియును. ఇదే రేచీకటి. దీనికి ఉష్ణవిదగ్ధ మనియు పేరు కలదు.

ధూమ్రము.

కండ్లు పొగకమ్మినట్లుండును. ఇది జ్వరాది ఉష్ణ రోగములచేతను సంభవించుచున్నది.

అభిష్యందము.

ఉష్ణాధిక్యము చేతను, ఎండ కాలమునను, లేక ఒకరికి రోగ ముండినయెడల వారిని చూచినవారికిని, లేక ఈ రోగి కన్నులందు వాలిన దోమలు వాలుట చేతను కల్గును. పుసిల్లుకట్టును. పోట్లుండును. కన్నులు మూయుటకును తెరుచుటకును కష్టముగా నుండును. రాత్రికాలమునందు మిణుగుల పోట్లుగా నుండును. దీనిని కన్నొప్పి యనియును, కండ్లకలక యనియును జెప్పుదురు.

మంథము.

కంటి గ్రుడ్లు ఉబ్బిగాని, లేక ఎఱ్ఱగాగాని, లేక వ్రణమువలెగాని యుండును. వేదనగా నుండును.

పుష్పము.

అభిష్యంద రోగముచేతగాని, లేక ఉష్ణాధిక్యముచేతగాని కంటిలో తెల్లగా పుష్పు పడును.

నేత్రకండూతి.

కన్నులయందు మిగుల తీటగానుండును. మఱియు కండూతిరోగ లక్షణములును కొన్ని యుండును.

ఇంతవఱకుఁ జెప్పిన రోగములన్నియు వారి వారి శరీర ప్రకృతిని, కాలమును, సంసర్గమును, అనుసరించి కల్గునని తెలియఁ దగినది. కొందఱు మూఢులు మహాత్ముల పేరుపెట్టి వ్యాధులన్నియు పూర్వజన్మకృత దోషముచేత కల్గునని కొన్ని గ్రంథములను వ్రాసిరి. అట్టి గ్రంథోక్త విధుల యందౌదాసీన్యము వహించి ఔషధ సేవచేసి యారోగ్యమొందు నట్టి మంచికాలము మన దేశమునకుం గల్గవలయునని భగవంతునిం బ్రార్థించెదము.

శ్రీ.

ఆరోగ్యమస్తు.

ఏకమూలికాప్రయోగరత్నావళి.

విషలక్షణ ప్రకరణము.

విషము.

విషము కృత్రిమమనియు, అకృత్రిమమనియు రెండువిధములు.

కృత్రిమవిషము.

దుష్టస్త్రీలు తమప్రియులను వశపఱిచి కొనుటకై చేయఁబడిన మిశ్రౌషధములు. ఇదే పెట్టుమందు. ఈ పెట్టుమందు తిన్నవారికి శరీరము క్రమముగా క్షీణించిపోవుననియును, అొమ్మెండి నట్లుండుననియును, అతితాపముగుండు ననియును,

ఈ మందు జీర్ణముగానుండుటేగాక దానికి వెంట్రుకలును మొలిచియుండుననియును పామరుల యభిప్రాయము. దీనిని కృశరోగ మని భావించి చికిత్స చేయుటయే పరమోత్తమము.

అకృత్రిమవిషము.

ఇది మూఁడువిధములు. 1 స్థావరము. 2 జంగమము. 3 ధాతుజము.

1. స్థావరమనఁగా, చెట్టు, పట్ట, వేరు, తీఁగె, పూలు, మొదలగునవి.

2. జంగమమనఁగా, సర్పములు, వృశ్చికములు, కీటకములు మొదలగునవి.

3. ధాతుజమనఁగా, పాషాణము, సౌవీరము, తామ్రము మొదలగునవి.

మఱియు విషశిలయను నదియొకటికలదని యనేకుల మతము. అది కండకు తెలియదు. దానిని త్రొక్కినయెడల మిగుల వేదనయుండును.

సర్పదష్టము.

పాములలో పలుజాతులు కలవు. వాని పేర్లను వ్రాయుటచేతను, వానిని వర్ణించుటచేతను ప్రయోజనము లేదు. ముఖ్యముగా పాముకాట్లయొక్క లక్షణములను తెలిసికొని చికిత్స చేసినయెడల ప్రయోజన మగును. కనుక ముఖ్య లక్షణములను మాత్రము తెలియఁజేయఁబడును.

కొన్ని పాములకు విషము తక్కువగా నుండును. కనుక అది మనుష్యులను జంపదు. కొన్ని పాములవిషము మనుష్యులను జంపదుగాని స్వల్ప జంతువులను జంపును. కొన్ని పాములు నాలుకతో నాకను గాని కరువదు. నాకునట్టి గుణముగలపాముల విషము స్వల్పమే యైనను దినములకొలది అవయవములను తగ్గించును. కొన్ని పాములు తోఁకతో కొట్టును. తోఁకతో గొట్టినందుచేత మరణము కలుగదుగాని శరీరము వాచును. కొన్ని పాములు కఱచినయెడల ముక్కు, కండ్లు, నోరు, రోమద్వారములు వీనియందుండి నెత్తురు స్రవించును. నీటి

పాములలోఁ గొన్నిటికి విషములేదు. నీటి నాగు బామునకు విషము కలదు. సముద్రసంగమ స్థలములయందుండు కత్తితోఁకపాము తోఁకతోఁగొట్టినను, లేక కరిచినను విషముకలదు. కొన్ని పాములు పలుమాఱు జంతువులను కరిచి యుండును. అట్టి పాముల విషముచే మృతి కలుగదు. విషముగల పాముకాటునందు నాల్గుపండ్లు పూడియుండిన యెడల విషము అతిత్వరగా శరీరమునందు వ్యాపించును. ఒకటి రెండు పండ్లు పూడియుండిన యెడల నిదానముగా వ్యాపించును. కొన్ని పాముల విషముచేత ఒకటి రెండు దినములవఱకు కూడ ప్రజ్ఞలేకుండుట కలదు. ఏపామైనను కరిచియట్లే పార్లినయెడల అధికముగా విషముదిగును.

పాము విషము నరముల మూలముగా తలకెక్కి మెదడును, రక్తమును చెడుపుచున్నది. ఇందుచేత ఆయాసము శోకము మైకము ఏడ్పు లేక వణకు కల్గును. పుపుసమునందు రక్తము అధికముగాఁజేరి శ్వాసబంధమును కష్టశ్వాసమునుకలు

గఁజేయుచున్నది. పాముకరచినవాఁడియొక్క శరీర ప్రకృతిని, విషముయొక్క వేగమును అనుసరించి లక్షణములు వేర్వేరుగాఁ కనఁబడును. కొన్ని పాముల విషము మిగుల తీవ్రముగా నరముల మూలముగా సర్వావయవములను వ్యాపించి రక్తము నంతయు చెడిపి నీరుగాఁజేసి చంపును. కొన్ని పాములు కరచినచోట వ్రణమగుచున్నది. కొన్ని పాములు కరచినచోట మాత్రము వాపుగానుండును. కొన్నిపాముల విషము శ్వాసాశయమును వ్రణము చేయును. నాగుపాము కరచినయెడల ఆయాసము, మూర్ఛ, ఈడ్పు (సలుపు), మైకము, కష్టశ్వాసము నుండును. వాపు ఉండదు. నాగుపామును నాగుపాము కరిచినయెడల విషమెక్కదు. ఆ నాగు పామే విషముతక్కువైన పామును కరిచిన యెడల అది చచ్చిపోవును. ముంగిస, కోడి, నెమలి, గరుడపక్షి, వీనిని నాగుపాము కరచిన యెడల పాము చచ్చిపోవునని చెప్పుచున్నారు. అయినను పైనచెప్పిన జంతువులు పామునకు

భయపడక నిర్భయముగా కరిచి తునకలు చేయు చున్నది. పలు చోట్లలో పాముచే కరవఁబడిన కోళ్లు మృతి నొంది యున్నవి. నాగుపాము విషమును మనుష్యులు తిన్నయెడల దుర్గుణములేదు. చంపదు. నరములలో మాత్రము విషస్పర్శ కల్గినయెడల అదిరక్తముసవ్యాపించి మరణము నొసంగును. నాలుకయందు వ్రణముగలవారికి సర్పవిష మీయరాదు. కోడికంటియందు నాగుపాము విషమును విడిచిన యెడల కోడి చావదు. కోడిరక్తమునకు పాము విషమును గ్రహించు శక్తికలదు. పాములకు తలయందే విషముండుటచేత తలను కోసి వేసి మిగతను వండితినెదరు.

వృశ్చికదంశము.

తేళ్లు పలుజాతులు. చెట్టుతేలు, కొండతేలు, నల్లతేలు, అనునీ మూటికిని విష మెక్కువగాఁ గలదు. ఉష్ణప్రదేశముల యందుండు, తేళ్లకును విషము అధికముగా నుండును. కొన్ని తేళ్ల

యొక్క కొండెములగ గణుపులయందు మిగుల వెండ్రుక లుండును. అట్టి తేళ్లు కుట్టినయెడల నోటి యందు చొంగకాఱును. మైకముండును. మిక్కిలి చెమటపట్టును. రెండుమూఁడు దినములవఱకు కుట్టినచోట వేదనగా నుండును. కుట్టినచోట బొబ్బలేచును. ఏ తేలు కుట్టినను ముల్లువిరిగిపోయిన యెడల మిగుల వేదనగా నుండును. శరీర ప్రకృతిని, వయస్సును అనుసరించి వేదన హెచ్చుతక్కువలుగా నుండును. ఒకరికే ఒకప్పుడు కుట్టిన విషమెక్కదు. మఱొకప్పుడు కుట్టినయెడల విషమెక్కును. తేలుకుట్టి మృతినొందినవారు పలువురు కలరు.

ఈ తేళ్లజాతిలోఁ జేరిన పెద్దజాతికి మండ్రగబ్బ యనిపేరు. ఇండ్లు మొదలగు ప్రదేశముల కంటెను, పుట్టలుండుచోట్లలో విశేషముగా నుండును. మండ్రగబ్బ విషముకూడ తేలువిషముతోఁ దుల్యముగ నున్నను మరణము నొసంగదు. చికిత్సకు సులభముగా వశమగును.

ఆధారిక.

దీనినే జెఱ్ఱిపోతని చెప్పుదురు. దీనియందు చిన్నవిగానుండు జెఱ్ఱిని చెవిదూరుపామని చెప్పుదురు. దీనికంటెను ఎఱుపు పసుపు కలిసిన పెద్ద జాతిజెఱ్ఱి కరచినయెడల తేలుకుట్టిన విషమువలెనే కరచిన ప్రదేశము చుట్టును మిగుల వేదన చేయును. కొందఱికి దీనివిషము చాలాదినములు శరీరమున వ్యాపించియుండి అప్పుడప్పుడు జెఱ్ఱివంటి యాకృతిగల దద్దులు లేచును. కొందఱికి తేలు కుట్టినట్లుగనే మఱుదినము ఆవేళవఱకు వేదన యుండి నిమ్మళించును. చెవిదూరు పామనేది చిన్న జెఱ్ఱిపోతు విషమునందును పైనచెప్పిన గుణములే కొంచెము తక్కువగా నుండును.

శతపది.

ఇదే రోకటిబండ. ఇది కరచినయెడలఆచోట ఎఱ్ఱగను దద్దుగను నుండును. కొన్నిసమయముల యందు శరీరము నలుపగును. వాచును. పిటుకలు పుట్టును. చెమటపట్టును. మైకమునుండును. దీనినే

జెట్టిపోతు అనియును, జెట్టిపోతు కరచినను ఇక్కే యుండుననియును, కొంద అనెదరు.

గౌ ళి.

బల్లి కరిచినయెడల ఱొమ్మునందు నొప్పియు, వాపును, మంటయు నుండును. చెమట పట్టును. బల్లి శరీరముపై మూత్రించినయెడల రోమద్వార ములందుండి ఆవాలవలె పిటకలు బుట్టును. బాధ యుండదు.

లూ తా.

సాలెపురుగులలో పలుజాతులు కలవు. ఎని మిది, లేక పదికాళ్లపురుగు కరిచినను, నాకినను, సోకినను, మూత్రించినను, విస్టించినను, బొబ్బలు లేచును. చీము కాఱును. ఆ రసి పడినచోటులం దెల్ల పలువిధములుగా బొబ్బలు లేచును.

భ్రమరము.

జలభ్రమరము, వనమక్షిక, మధుమక్షిక, గం డోలి, వనపిపీలిక, కంబళకీటము.

ఈ భ్రమరములందు పలుజాతులు కలవు. కొన్ని భ్రమరములు కుట్టిన యెడల మిగుల వేదనగా నుండును. వాచును. దద్దుగా నుండును. మంటకలిగి యుండును. జలమునందు కొన్ని భ్రమరములుకలవు వాని కాటునందును పైన చెప్పిన గుణములే యుండును. ఇట్లే అడవియీఁగలు, అడవి తేనెటీఁగెలు, కందురీఁగెలు, అడవి చీమలు, కంబళిపురుగులు, ఈ మొదలగునవి కుట్టినపుడును, కరచినపుడును, సోకినపుడును, పైలక్షణములే యుండును.

సరట.

తొండ కరచిన యెడల చంద్రవంక వంటి గాయము కల్గును. వాపు, తీట, పోట్లు, వేదన, మైకము, మలమూదు వివిధవర్ణములు నుండును. ఊసరవెల్లి కరచినను ఇట్టి గుణమే యుండును. కొందఱు పాముపిషముకంటెను ఊసరవెల్లివిషము మిగుల ఉగ్రమైనదని చెప్పుచున్నారు.

నలికండ్లపాము.

ఇవి తొండజాతిలో నొకటి. ఇదే నలికీచు. ఇది కరచినయెడల శరీరము వణఁకును. చొంగ కాఱును. నాలుకమందమగును. దీనికిని తొండకు చేయునట్టి చికిత్సయే చేయవలయును. కొందఱు నలికండ్లపాము కరువ దనెదరు. కొందఱు కరిచిన మీఁద బ్రదుకుటలేదని చెప్పెదరు. ఈ మాట నమ్మదగినది కాదు.

గాధారము.

ఇదే ఉడుము. కొందఱు ఉడుమువంటి సర్పములని చెప్పెదరు. ఉడుమునకు విషము కలదని వదంతికలదు. దీనికిని సర్పచికిత్సయే చేయఁదగును.

శునకదష్టము.

దీనికి జలద్వేషరోగమనియు, జలభయరోగమనియు, వెఱ్ఱికుక్క కాటనియు జెప్పుదురు. వెఱ్ఱికుక్క కరచినయెడల మిగుల అసాధ్యముగ పరిణ

బించుచున్నది. కుక్కకు ఉన్నట్లుండి వెఱ్ఱిపట్టునని యును, ఎండకాలమున కుక్కలకు మెదడు చెడి వెఱ్ఱిపట్టుననియును జెప్పెదరు. వెఱ్ఱికుక్క సదా నాలుకను వ్రేలవేసికొని చొంగకార్చుచుండును. ఈ కుక్క కరిచినపుడు ఆ చొంగ అందుచేరి నరములద్వారా రక్తమునందు వ్యాపించి పీనాదం డాగ్రమును అనఁగా వెన్నెముకయొక్క కొనను చెడుపును. దీని విషలక్షణము ఒకనెల మొదలు రెండేండ్లలోపుగా తెలియును. కొందఱికి 4-5-6-7 ఏండ్లకుమీఁద రోగము కనఁబడు ననియును చెప్పుచున్నారు. విషముయొక్క దుష్టత్వము శరీర ప్రకృతిని అనుసరించి కలిగినను తక్కువవయస్సు గలవారికి శీఘ్రమున వ్యాపించును.

ఈ రోగమునందు కంఠము, ఱొమ్ము అను నీ స్థలములయందుండు కండరములకు సలుపు, ఈడ్పు, వణకు, కలుగును. ఆయాసము, పొర్లాడుట, మైకము, వికారము, భ్రమ, చింత, కీళ్లసంధులు ఊడిపోయినట్లుండుట, అగు నీగుణము

లుండును. ఈ రోగికి జలమును చూచినపుడు మిగుల భయముగా నుండును. కనుక జలరూపముగా దేని నిచ్చినను ఈడ్పు కల్గును కొందఱికి మూత్రద్వారమునందుండి కుక్కపంటి యాకృతిగల పురుగులు పడుననియును, ప్రాణావసాన సమయమునందు కుక్కవలె కూసి ప్రాణము విడుచుననియును జెప్పెదరు. ప్రకృతమున రాజాంగము వారు ఈ విషహరణము నిమిత్తము నీలగిరితోఁ జేరినట్టి కూనూరునందు వైద్యశాలను స్థాపించి యున్నారు.

మూషక విషము.

ఎలుకలలో పలుజాతులు కలవు. ఏజాతి ఎలుక కరిచినను చికిత్స చేయవలయును. కరిచినపుడు మంటగా నుండును. కొన్ని యెలుకలు కరిచినపుడు ఏదుర్గుణమునుండక పోయినను వానకాలమునందు పైయూపిరి తీయుటయును, దగ్గును కలుగుచున్నది.

మండూకము.

కప్పకరచినను లేక దానియెంగిలి సోకినను ఆ చోట నల్లగా పిటకలు పుట్టును. తీటగా నుండును. ఇంటిపంచలందుండు తెల్లకప్పలు (బావనకప్పలు) బిడ్డలపై సోకినను, లేక మూత్రించినను, బిడ్డలు ఆకప్ప వలె సన్నగిలి పోదురని చెప్పెదరు. ఇది గణరోగ (మాందరోగ) లక్షణమేగాని కప్పచే నైనది కాదని తెలిసి చికిత్స చేయవలయును.

నరదంత విషము.

మనుష్యులు కరచినయెడల విషము కలదని చెప్పెదరు. ఇది విషముగా పరిణమించి చంపక పోయినను గాయమునకు తగినమందు వేసి త్వరగా మాన్పనియెడల అసాధ్య వ్రణమగును. నఖవిషమునకును అనగా గోటితో గిల్లిన దానికిని చికిత్స చేయవలయు ననెదరు. ఇది అంతగా దుర్గుణము కలదికాదు. అనేకులు వెఱ్ఱివాని పండ్లను గోళ్లను విషము కలదియని చెప్పెదరు.

శ్రీ

ఆరోగ్యమస్తు.

ఏకమూలికా ప్రయోగ రత్నావళి.

గ్రహలక్షణ ప్రకరణము.

ఆయుర్వేద గ్రంథములయందు భూతవైద్య ప్రకరణమొకటి ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇది మంత్ర, యంత్ర, తంత్ర, అంజన, నస్యసాధ్యములు. దీని క్రియలు ధూపము వేయుట, రక్షకట్టుట, బలినిచ్చుట, అభిమంత్రించిన జలముతో. స్నాన పానములు చేయుట, అభిమంత్రించిన విభూతిని ధరించుట, మంత్రవేత్తయొక్క ముఖదర్శనము చేయుట, మాంత్రికునిచే నియ్యబడిన తంతువులను మాలికగా ధరించుట, దృష్టితీయుట, అనునివి మొదలగునవి.

ఇందువలన వైద్యశాస్త్రజ్ఞులుండ శక్తిని మాంత్రములు కూడ తఱచుగాఁ దెలిసికో యుండవలసియున్నది. అనేకులకు మంత్రమే తెలియును. బాలురు మొదలగువారికి సంభవించుచున్నట్టి మాంద రోగములును, సన్నిపాతములును, అపస్మారములును, శునక కాసమును, స్ఫోటకాదులును, గ్రహచేష్టితములని భావించెదరు. ఒకవేళ గ్రహమే యుండి సోకియున్నను వైద్యమును మానరాదు. మంత్రసాధ్యమునకంటె వైద్యమే శ్రేష్ఠము.

మఱియు శిశు వుదయించిన ఒకదినము ఒకనెల ఒక సంవత్సరమునందు ఏదో యొక గ్రహము పట్టును. అని యీ రీతిగా చెప్పినపుడు, ఒక సంవత్సరములో పండ్రెండు నెలలుండుటచేత, ఒక మంత్రవేత్త శిశువును జూచినపుడు, ఇది మూఁడవ నెల గ్రహముసోకి బాధపడుచున్నదని చెప్పెను. మఱొక మంత్రవేత్త ఇది ఒక్క సంవత్సరము లోపలి శిశువు కావున, మొదటి సంవత్సరము గ్రహము సోకినదని చెప్పను. వీరిద్దరిలో నెవరి

మాట సత్యమనఁగా, వారి వారికి యిష్టమైనవారి మాటయే. ఈ బాలగ్రహ లక్షణములన్నియును ఇంచుమించుగా నేకరీతిగనే చెప్పఁబడి యున్నది.

అయినను బహుకాలముగా మనదేశమునందలి జనులకు నాటియున్న యీ యభిప్రాయమును తొలగించుట కష్టము. కావున గ్రహచేష్టిత నివారణార్థము భూతవైద్యమును చేయవలయు ననెడి వారికొఱకు అనేక గ్రంథములను శోధించి, వ్రాయబడుచున్నది.

ద్వాదశ గ్రహములు.

వీనిలో పురుషగ్రహములు:— 1 స్కంద, 2 విశాఖ, 3 మేష, 4 శ్వగ్రహ, 5 పితృగ్రహములు.

వీనిలో స్త్రీగ్రహములు:—1 శకుని,2 పూతన, 3 శీతపూతన, 4 అంధపూతన, 5 ముఖమండలికా, 6 రేవతి, 7 శుష్కరేవతి.

స్కందగ్రహము.

ఇది బాలురకు సోకినయెడల ఒకకంటనీరు కారును. పండ్లు కరచును.

విశాఖగ్రహము.

తలవంచినను, లేక ఆవలించినను ఆ స్థలము నందే జల మల విసర్జన మగును. జ్వరమువచ్చును.

మేషగ్రహము.

కడుపు ఉబ్బును. కాళ్లు చేతులు వేసినట్లే పడి యుండును. భేదియగును. ఎక్కిళ్లుండును. ఒకకన్ను వాచి యుండును.

శ్వగ్రహము.

ఒళ్లు వణకును. గగురు పొడుచును. కుక్కవలె కూయును. కన్నులుమూతబడును. నాలుకకరచు కొనును.

పితృగ్రహము.

జ్వరముండును. మిగుల ఏడ్చును. దగ్గుండును. కండ్లు గుంతలుపడును. విలవిల తన్నుకొనును. భేదియు వాంతియు నుండును

శకునిగ్రహము.

భేదియగును. కంఠస్థానమందు వ్రణము లేక బొబ్బలు లేచును.

పూతనాగ్రహము.

కడుపు ఉబ్బును. వాంతియగును. దాహమెత్తును. మూత్రబంధమగును. గగుర్పొడుచును.

శీతపూతనాగ్రహము.

వణకు, ఏడ్పు, ఓరచూపు, భేది, శరీరమందొక పార్శ్వమునందు ఉష్ణము, ఇవి యుండును.

అంధపూతనాగ్రహము.

జ్వరము, వాంతి, దగ్గు, హీనస్వరము, తీట, వెక్కిళ్లు, భయము, వణకు, కృశత్వము, ఇవి యుండును. దీనిని అదృష్టిపూతన యనియును జెప్పుదురు.

ముఖమండలికా.

శరీరము చక్కగానున్నను, నరములు నల్లగా కనబడును. జ్వరముండును.

రేవతీ గ్రహము.

కడుపుమీఁద కురుపులు లేచును. నానావర్ణ ములుగా భేదియగును. కన్నొప్పి యుండును.

శుష్క రేవతీ గ్రహము.

శరీరము చిక్కిపోవును. వెంట్రుకలు నిక్క పొడుచుకొని యుండును. హీనస్వరముండును. భేదియగును.

ఈపండ్రెండు గ్రహములయందును బాలురకు శరీరమునందు ఏదో యొకవిధమైనట్టి కంపుగొట్టు చుండును.

ఈ పండ్రెండు గ్రహములు గాక శిశువును గాని లేక తల్లినిగాని ఆవేశించి పీడించు గ్రహ ములు వేతే పండ్రెండు కలవు. కొందఱు శిశు వును తల్లిని పీడించు ననెదరు.

బాలగ్రహములు.

1 నందన, 2 సునంద, 3 పూతన, 4 ముఖమం డలి, 5 బిడాలిక, 6 శకుని, 7 శుష్కరేవతి, 8 ఓలా

ీక, 9 మదమేదస, 10 రేవతి, 11 అర్భక, 12 అద్భుత.

మఱికొన్ని గ్రంథములయం దీ గ్రహానామములును లక్షణములును వేఱుగా చెప్పఁబడి యున్నవి. ఎట్లన:—

1 నందిని, 2 సునంద, 3 పూతని, 4 ముఖమండికా, 5 కటపూతన, 6 శకుని, 7 శుష్కరేవతి, 8 బిదారిక, మఱొక గ్రంథమున 8 అర్యకా, 9 భూసూతికా, 10 నిఋతి, 11 పిలిపిచ్ఛిక(అర్భన) 12 కాముక.

ఇత్యాది భేదము లనేకములు గలవు. వానినన్నిటిని గ్రంథవిస్తర భీతిచే వ్రాయ లేదు.

గ్రహలక్షణములు.

నందనా గ్రహము.

ఇది బిడ్డపుట్టిన మొదటిదినము మొదటి నెల మొదటి సంవత్సరమునందు సోఁకును. జ్వరము వచ్చును. ఒళ్లుచిక్కును. ఒళ్లువాచును. మలము నానావిధ వర్ణములుగ నుండును.

సునందా గ్రహము.

ఇది రెండవ దినము రెండవ నెల రెండవ సంవత్సరమునందు సోఁకును. జ్వరముండును. పండ్లు కరచును. కడుపుబ్బును. అన్నద్వేషముండును. కండ్లు మూఁతబడును. ఉలికి పడును.

పూతనా గ్రహము.

ఇది మూఁడవదినము మూఁడవనెల మూఁడవ సంవత్సరమున సోఁకును. దీనియందును సునందా గ్రహ లక్షణములే యుండును. గగుర్పొడుచును.

ముఖమండలికా గ్రహము.

ఇది నాలుగవదినము నాలుగవనెల నాలుగవ సంవత్సరమున సోఁకును. జ్వరము, తలతిరుగుట, శిరోభారము, కండ్లుమూఁతలుబడుట, అనునీ లక్షణములుండును.

బిడాలికా గ్రహము.

ఇది అయిదవ దినము అయిదవనెల అయిదవ సంవత్సరమునందు సోఁకును. జ్వరము, ఒళ్లు

చిక్కుట, ఉబ్బసము, శూల, దగ్గు, ఎక్కిళ్లు ఉండును.

శకునీగ్రహము.

ఇది ఆఱవదినము ఆఱవ నెల ఆఱవ సంవత్సరమునందు సోఁకును. జ్వరముండును. ఒళ్లు చిక్కును.

శుష్క రేవతీ గ్రహము.

ఇది ఏడవదినము ఏడవ నెల ఏడవ సంవత్సరమున సోఁకును. అన్నద్వేషమును, ఆపులింతయు నుండును.

బిలాళిక.

ఇది ఎనిమిదవదినము ఎనిమిదవ నెల ఎనిమిదవ సంవత్సరమున సోఁకును. దీనియందు శుష్క రేవతీగ్రహ లక్షణములే యుండును. మఱియు కండ్లు మూఁతబడును. ఏడుపు ఉండును.

మదమేదస్సాగ్రహము.

ఇది తొొమ్మిదవదినము తొొమ్మిదవ నెల తొొమ్మిదవ సంవత్సరమున సోఁకును. జ్వరము, వాంతి,

శోష, కడుపు ఉబ్బరము, దగ్గు, అన్నద్వేషము, చెవినొప్పి, యుండును.

రేవతీ గ్రహము.

ఇది పదియవ దినము పదియవ నెల పదియవ సంవత్సరమునందు సోకును. దీనియందు మద మేదసాగ్రహ లక్షణము లన్ని యుండును.

అర్చకాగ్రహము.

ఇది పదునొకండవ దినము పదునొకండవ నెల పదునొకండవ సంవత్సరమున సోకును. దీని యందు బిలాళికా గ్రహ లక్షణము లన్నియు నుండును.

అద్భుతగ్రహము.

ఇది పండ్రెండవదినము పండ్రెండవ నెల పండ్రెండవ సంవత్సరము సోకును. పండ్లు కొరుకుట, ఏడ్పు, కన్నొప్పి, గగుర్పాటు, ఇవి యుండును.

పైన చెప్పఁబడిన ద్వాదశ గ్రహములును, బాలగ్రహములును, బాలురను పీడించునని చెప్పఁ

బడినది చాలక, ఆగ్రహాలక్షణములకు అన్యముగా నుండువానిని పక్షిగ్రహ చేష్టితములని చెప్పిరి. ఇవి గాక సందుకొట్టుట మొదలగునవి యెన్నియో కలవు.

పక్షిగ్రహము.

బాలురను పక్షిగ్రహము లనునవి పట్టునని యును, ఆ గ్రహములు బిడ్డలను తెల్లవాఱుజామునను, సంధ్యా కాలమునను, రాత్రియందును ఇల్లు దాఁటితీసికొని పోయిననను, లేక బయలున తీసికొని పోయిననను, పక్షిరూపముగా ఆకాశమున సంచరించునట్టి గ్రహములు బిడ్డయొక్క శిరస్సునకు సరిగా వచ్చినపుడు అవి సోఁకునని పామరులయభిప్రాయము. శాస్త్రములయందు ఈ పక్షిగ్రహములు స్త్రీ, పురుష, నపుంసక, వంధ్య, అని నాలుఁగువిధములనియును, వాని సోఁకుడుచే కొన్ని రోగములు కల్గుననియును జెప్పఁబడి యున్నది.

పక్షిగ్రహ లక్షణము.

పైన చెప్పిన నాలుఁగు విధములైన పక్షులుసోఁకినపుడు గల్గు గుణములను గూర్చి వేర్వేరుగాఁ

చెప్పఁబడి యున్నను, అవి యించుక భేదమునే కల్గియున్నందుచే సముదాయముగా వాని లక్షణములను వ్రాయఁబడును. బిడ్డకు నడినెత్తి, భుజములు, వీపు, వీనియందు పల్లము పడును. భేది, వాంతి, జ్వరము, దాహము, వణకు, నిస్సత్తువ, నిద్రాహీనము, ఇవి యుండును. పాలు త్రాగదు.

ఈ గ్రహములుగాక పెద్దవాండ్రకు సోఁకునట్టి అనేక గ్రహములు కలవు. వానినన్నిటిని వ్రాసి ప్రయోజనములేదు. అహా! ఇంతటి బలముగల గ్రహములు ఏ రైలుబండిని, ఏ స్టీమరును అడ్డగించెను? ఏ కొండనెత్తి మఱొకచోటికిఁ దీసికొనిపోయి యుంచెను? ఏ చెఱువునీళ్లను పానముచేసెను? ఏ చెట్టును పెఱికివైచెను? లేదు! లేదు!! విమర్శింపఁగా బ్రతుకుకొఱకు వ్రాసిన కల్పనలే యనియును వాస్తవమునందు గ్రహమే లేదనియును తెలియుచున్నది. కాఁబట్టి వివేకులు సకల గ్రహలక్షణములను వ్యాధిలక్షణములని భావించి చికిత్స చేయఁదగినది.

శ్రీ.

ఆరోగ్యమస్తు.

ఏకమూలికా ప్రయోగరత్నావళి.

చికిత్సా ప్రకరణము.

మూలికా లక్షణము.

ఒక్కొక్క మూలిక యందును అనేక జాతులు కలవు. ఏచోట నేది దొరకునో దానినే వాడ వచ్చును. యోగమందు నల్ల తులసి, నల్ల ఉమ్మెత్త అని చెప్పి యున్నపుడు, వానికి బదులుగా తెల్ల తులసి, తెల్ల ఉమ్మెత్తను వాడ వచ్చును.

సమూలమని యోగమునందు చెప్పియుండిన యెడల చెట్టు వేఱు ఆకులు పువ్వులు కాయలు వీనితోఁగూడినది యనియే తెలియునది. అయినను వేఱుతోనుండిన యెడల చాలును.

ప్రతిమూలికయు పురుగులు చీడ మొదలగు దోషములు లేనిదియును, మంచి స్థలమున పుట్టి నదియును, జీవముతో నున్నపుడే తెచ్చి దాఁప బెట్టినదియును, ముగ్గిపోనిదియును నై యుండవల యును.

మఱియు తనంతట యెండినదియును, చాలా దినములు కడచినదియును, పుప్పికలదియును పనికి రాదు

సొంటి, ఇంగువ, పసుపు, మిరియములు, ఇత్యాది వస్తువులను మాత్రము సంవత్సరముదనుక నుప యోగింపఁ దగును.

మూలికా నిర్ణయము.

చిగురు, ఆకులు, పువ్వులు, పిందెలు, కాయలు పండ్లు, విత్తనములు, తీగెలు, పట్ట, గడ్డ, వేళ్లు, కట్టె, రెమ్మ, పీచు, నార, గడ్డి, ఒదసిక, బంక, నూనె, బెల్లము, కలకండ, ఇంగువ, కర్పూరము, సాంబ్రాణి, గుగ్గిలము ఈ మొదలగునవి యన్నియును మూలికలని తెలియఁదగినవి.

ఔషధసేవన వేగము.

కొన్ని ఔషధములు భుజించినపుడు శరీరమం
దంతు వ్యాపించినమీఁద వాని గుణములు కనఁ
బడుచున్నవి. పాదరసమును తినిన ఇగుళ్లు పుండ
గును. గంధకము తినిన శరీరమంతయు గంధకపు
కంపుగొట్టును. పాషాణము, తాళకము, మనో
శిల, వీనిని తినిన కంఠము ఎఱ్ఱబడును. ఆయాసముగ
నుండును, ముఖము వాచును, జీర్ణావయవములు
చెడును. లోయమును తినిన మలము నల్లగానుం
డును. వంగము తినిన ఇగుళ్లు నీలి రంగుగ నుం
డును, నొప్పెండును. విషముష్టి గంజను తినిన కండ
లకు ఈడ్పు కలుగును. భేదిగడ్డ (రేవల్‌చిన్ని) తినిన
మూత్రము ఎఱ్ఱగా డిగును. ఉమ్మెత్తపసరు,
ఉమ్మెత్త విత్తనములు, గంజాయి, అభిని, పొగాకు
ఇవి తినిన మైకమును, విచిత్ర ప్రలాపములును
నుండును. మఱికొన్ని తీక్ష్ణమైన ఔషధములు
సేవించినను దుర్గుణములు కల్గుచున్నది.

ఔషధ వేగము.

జీడిపోగ, జముడుచెట్ల నీడ, జిల్లేడుపాలు పచ్చట్టు, ఈ మొదలగు వానివలన కొందఱికి శరీరము వాచును. కొందఱికి చిన్నబొబ్బలు లేచును.

ఔషధ స్పర్శ వేగము.

తీటకసిందసోఁకిన దురద కల్గును, దద్దు లగును. నల్లేరు పసరు, అడవికంద బరము, ఇవి తీటను బుట్టించును. జముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, అగ్నివేంద్రపు పసరు, చిత్రమూలము సమూలము, ఆవాలు, ఇవి బొబ్బలను పుట్టించును.

మూలికలలో ననేకములు మనుష్యులయొక్క ఆయువును హరించునవి కలవు. వానిని తెలియఁజేసిన అపాయము సంభవించునని విరమింపఁబడియె.

ఔషధసేవన కాలము.

1. వాతరోగులు భోజనముచేయుటకుముందు ఔషధమును సేవింపవలయును.

2. పిత్తరోగులు భోజనమధ్యకాలము నందు ఔషధమును సేవింపవలయును.

3. శ్లేష్మరోగులు భోజనానంతరము ఔషధమును పుచ్చుకొనవలయును.

ఔషధము పుచ్చుకొన్నతర్వాత నోటి వెగటును బోగొట్టు కొనుటకు, తమ్మలపాకు కాడ, లవంగము, ద్రాక్షపండు, ఏలకులు, పోకచెక్క, కలకండ, ఇత్యాది మధుర పదార్థముల నుపయోగింప వచ్చును.

ద్రవ్య శుద్ధి.

మూలికలన్నిటికిని శుద్ధి అక్కఱలేదు. చెడుపు చేయఁదగిన వస్తువులను మాత్రము శుద్ధి చేయవలయును.

సొంటి, పిప్పలి, మిరియములు, ఓమము, జీలకర, ఇత్యాది వస్తువులను ఎండబెట్టిన యెడల చాలును. లేక వెచ్చచేసినను చాలును.

తెల్లగలిజేరువేరు, పరంగి చెక్క, తెగడవేరు, కెన్నేరుగడ్డ, అడవికందగడ్డ, నల్లేరు, భూచక్ర

గస్త్రే, ఇత్యాది వస్తువులను ఆవు పాలతో ఉడికించి నీడను ఎండించిన శుద్ధియగును.

నేపాళ శుద్ధి

ఎనుము పేడను పులికడుగు నీళ్లలో కలిపి, అందు నేపాళగింజలను ఉడక బెట్టి తీసి కడిగి దాని తోలును లోపలి ఆకును తీసివేసి, ఆ వస్త్రాను నిమ్మ పులుసం, ఆవుపాలు, పులికడుగు, మిరియాల కషాయము, వీనిలో నొక్కొక్క దానియందును మూఁడేసి దినములు నానబెట్టవలయును. ఒక్కొక్క దానినుండి తీయునపుడంతయును తెస్సగా కడిగి వేఱొక దానియందు వేయవలసినది.

వసనాభి.

వసనాభిని ఎనుము మూత్రమునం దొక దినము నానవేసి పిదప కడిగి మఱల ఎనుము మూత్రము నసే వేసి ఉడకబెట్టి యెండించి నిమ్మపండ్ల రసము నం దొకదినము నానబెట్టి యెండించ వలయును.

భల్లాతకి.

జీడిగింజలను ముక్కలుగ కత్తిరించి సున్నపు తాళ్లలోనుంచి నీళ్లుపోసి యుక్కకొంత హైనము చేర్పుంచి

యుండి తర్వాత పులికడుగుచేత ఆజేడుమూళ్లు చక్కగాఁ కడిగి, ఆమీఁద మంచినీళ్లతో అయిదాఱుమూళ్లు కడిగి, పిమ్మట ఎనుము పేడ కలిపిన జలమునను, సున్నము కలిపిన జలమునను, చింత చిగురు నూరి పులికడుగుతో కలిపిన జలమునను, మోదుగుపూల కషాయమునను ఉడకబెట్ట వలయును.

మఱిఁ గొందఱు జీడిగింజలను ముక్కలు కత్తరించివేసి తక్కిన దాన్నిని తునకలుచేసి నేతితోఁ గాని, లేక ఆముదముతోఁగాని వేయించి తీసి కొనెదరు.

వాతారి.

బాదము పప్పును వేడనీళ్లలో నానవేసి చర్మమును తీసివేయవలయును.

జాజికాయ

జాజికాయను నాలుగుగా ఖండించి నేతితో వేయించ వలయును. లేక అన్నముతో గూడా ఉడకబెట్టి తీసికొనవచ్చును.

కలంజా.

గంజాయి, జడలోని విత్తులను కాడలను తీసివేసి మంచినీళ్లలో కొంచెము సేపు ఊరఁబెట్టి పిసికి నాలు గైదుమాఱ్లు కడిగి యెండబెట్టవలయును. కొందఱు తొమ్మిదిమాఱ్లు వెచ్చచేసి ఔషధముల కుపయో గించెదరు.

విష ప్రతివిషము.

అభినిని విషమించు నట్లుగా తిన్న వారికి, మాచి కాయ కషాయమును గాని, లేక తొగరుగల వస్తువులయొక్క కషాయమును గాని, యిచ్చిన శమన మగును.

పాదరసము, పాషాణము, సౌవీరము, మొద లగు ఔషధములను సేవించిన దోషమువలన, నోరు పట్టినయెడల నీలివేరు, గరికవేరు, మిరియాలు, వీనిని సమభాగముగా కషాయము చేసి యిచ్చిన యెడల నివ_ర్తియగును.

గంజాయి తిన్న విషమునకు, చింతపండు కలిపిన పులుసు, నిమ్మపులుసు, అరఁటిపట్టల రసము,

పులికడుగు (వినిగర్), తెల్ల ఉల్లిగడ్డల రసము, వేడి నీళ్లలో కలిపిననేయి, వీనిలో దేనినైనను నొక దానిని యిప్పించవచ్చును.

గన్నేరునూనెకు, కరక్కాయ కషాయ మియ్య వలయును.

సున్నముతిన్నవారు, పసుపునూరిన ముద్దను నోటియందుంచి కొనినను, లేక తిప్పతీగెరసముతో నోరు పుక్కిలించినను శాంతమగును.

కందగడ్డ దురదకు, చింతపండును గాని, లేక తమ్ములపాకుల రసమునుగాని, యిచ్చిన యెడల శమించును.

జిల్లేడుపాలు త్రాగినయెడల, నీలియాకు పసరును గాని, లేక నీలివేళ్ల కషాయమునుగాని, నువ్వులునుచక్కెరనుగాని, ఆముదమునుగాని, పసుపు నూరిగాని యియ్యవలెను.

పాలుఅధికముగా త్రాగినందు చేత కడుపుతొందరగా నున్న యెడల, సొంటి పిప్పలి మిరియాలు. వీనిని కషాయముచేసి యిచ్చిన శమనమగును.

అరటిపండ్లు తిని దుర్గుణము కనుపించిన యెడల, మిరియాల కషాయ మియ్యవలయును.

సకల ఫల భక్షణాధికములకును సొంటి మిరియాలువేసి కషాయముచేసి యిచ్చినయెడల గుణమిచ్చును.

మాంసభోజనముచేసినవారికి,కడుపునొప్పిగాను, వేదనగాను ఉన్న యెడల, పత్తియాకురసమునుగాని, లేక మజ్జిపాలనుగాని యిచ్చిన శాంతమగును.

గోధుమపిండి మొదలగు వానికి, ఇంగువను బెల్లముతో చేర్చి నూరిగాని, లేక కొత్తమల్లి కషాయమునుగాని యిచ్చినయెడల గుణమగును.

రేలను సేవించి అధికముగా భేది యగువారికి, తమ్ములపాకులరస మియ్యవలయును.

తామ్రపుచిలుము కడుపులోనికి పోయినందుచే కలుగు వాంతి మొదలగు దుర్గుణములకు, వావిలియాకురసమిచ్చిన శాంతమగును.

సిందూరములు సేవించి విషమించిన యెడల, పత్తికాయల రసము, నిమ్మపులుసు, ఆవుపాలు,

వీనిని సమముగా చేర్చి, అందు కలకండపొడి కలిపి పుచ్చుకొన్న శమించును.

పాషాణమును తిన్నవారికి, మిరియాలు, చిత్రికూర, నీలి, తులసి, కాకరాకు, ఆముదము, వీనిలో దేనినైన నిచ్చినయెడల శమనమగును. మరియు మిరియాలు నూరి ఎనుము వెన్నలోకలిపి లోనికిచ్చి, ఎనుము పెరుగులో గంధమును కలిపి శరీరమునకు లేపనము చేయవచ్చును.

వత్సనాభి తిన్నవారికి, చిట్టికూరవేళ్ల కషాయ మియ్యవలయును. చెట్టు మేకమూత్రమును నియ్య వచ్చును.

తెగడను సేవించి అధికముగా భేదియగువారికి, తెల్లతుమ్మచెక్క కషాయ మియ్యవలయును.

జముడుపాలకు, తంగేడువేరు కషాయ మియ్య వలయును. అరటిపట్టలరసమును నియ్యవచ్చును.

గన్నేరుకు, కరక్కాయల కషాయ మియ్యఁ దగినది.

వెఱ్ఱిబీరకు, తుంగముస్తెలకషాయ మియ్యవల యును.

విషముష్టికి, నేరేడుచిగుళ్లు నూరి వేడినీళ్లలో కలిపి యియ్యఁ దగినది. మొగలి ఊడల రసమును నీయవచ్చును.

తేనెకు, బొగ్గుల కషాయము నియ్యవలయును.

తమ్మలపాకులు నూరి మంచినూనెలో కలిపి త్రాగినవిషమునకు, వంకాయపా లియ్యవలయును.

జీడి విషమునకు, గంగరావిపట్ట రసమునుగాని, చింతాకు పసరునుగాని, మంచినూనెలో చింత పండును కలిపిగాని, లోపలికిచ్చి; తాండ్రికాయ లను చింతాకును ఒకే తూనికగా నూరి శరీరమున పూసిన యెడల శమించును. మోదుగుపువ్వును నియ్యవచ్చును.

తీటకసింద సోఁకుడుచే కల్గిన దురదకు, బూడిదె వేసి రాచి చల్లనినీళ్లతో కడుగ వలయును.

నేపాళమునుతిని అధికముగా భేదియైన యెడల, ఎనుము పేడను నీళ్లలో కలిపి వడియగట్టి యిచ్చి నను, లేక తంగేడు చిగుళ్లు నూరి నీళ్లలో కలిపి యిచ్చినను, వసకాల్చి మసిచేసి దానిని కషాయము

పెట్టి యిచ్చినను; మజ్జిగ, లేక వేడినీళ్ల అన్నము పెట్టి నను, గుణమిచ్చును.

అభిని గంజాయి ఈరెండును చేర్చి సేవించిన విష మునకు, నేతిని వేడినీళ్లలో కలిపి యియ్యవలయును.

కర్పూరము తిన్న మైకమునకు, గుంటగలగరాకు పసరీయవలయును.

సకలమైన పాషాణ విషములకు, గంధకమును; నీలి, వంగ, నల్లకాచి, ముదిరినగలిజేరు, చిత్రికూర, పినిమొక్క సమూలములును, శాంతిపఱుచును.

—:o:—